

Криворізький національний університет
Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Юлія БОЧАРОВА, Тетяна КОЖУХОВА

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ЗАГРОЗИ ЧИ
МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**
Навчальний посібник

Co-funded by
the European Union

EVSDESCI
JEAN MONNET MODULE

**Криворізький національний університет
Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**

Юлія БОЧАРОВА, Тетяна КОЖУХОВА

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ЗАГРОЗИ ЧИ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Навчальний посібник

За фінансової підтримки Європейського Союзу в межах реалізації проекту «Європейські цінності: сталий розвиток, економічна безпека та цивілізаційні імперативи» 101127413 — EVSDESCI (програма Еразмус+ напрям Жан Моне).

Погляди та думки, висловлені в публікації, належать виключно авторам і не обов'язково відображають позицію Європейського Союзу або Європейського агентства з питань освіти і культури (ЕАСЕА). Ані Європейський Союз, ані ЕАСЕА не несуть за них відповідальності.

**Кривий Ріг
2025**

УДК 339.924(4-672ЄС):338.242.4:351.863
Б 57

Рецензенти:

Дугінець Г.В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри світової економіки
Державного торговельно-економічного університету.

Іванова Н. С. – д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту, маркетингу
та інформаційних технологій Херсонського державного аграрно-
економічного університету.

Хаврова К. С. – д.е.н., професор, професор кафедри економіки і
підприємництва Державного університету інформаційно-комунікаційних
технологій.

Рекомендовано до видання Вченою радою Криворізького національного
університету (протокол № 5 від 24.12.2025).

Бочарова Ю.Г.

Б 57 Європейська інтеграція: загрози чи можливості для економічної
безпеки: навч. посіб. / Ю.Г. Бочарова, Т.В. Кожухова. – Кривий Ріг: Видавець
Барихіна Н.Л., 2025. – 81 с.

ISBN 978-617-8766-07-8

У навчальному посібнику здійснено системний огляд теоретико-методичних засад забезпечення економічної безпеки держави в умовах поглиблення інтеграційних процесів. Детально проаналізовано інтеграцію в цілому, європейську інтеграцію зокрема як важливе джерело нових можливостей та загроз для економічної безпеки держав-членів та України. Визначено напрями мінімізації загроз та максимізації можливостей для забезпечення економічної безпеки України в умовах євроінтеграції, проаналізовано досвід трансформації системи економічної безпеки країн Центральної та Східної Європи, що може бути використаний Україною.

Навчальний посібник призначено для здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, фахівців органів державної влади та місцевого самоврядування, а також всіх, хто цікавиться теорією та практикою забезпечення економічної безпеки держави та євроінтеграцією.

ISBN 978-617-8766-07-8

© Ю.Г. Бочарова, Т.В.Кожухова,
2025

ЗМІСТ

Передмова	6
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методичні засади забезпечення економічної безпеки держави в умовах розвитку інтеграційних процесів	7
1.1. Сутність, види та рівні економічної безпеки держави	7
1.2. Індикатори, показники та критерії оцінки економічної безпеки держави	9
1.3. Інтеграція як чинник трансформації системи економічної безпеки держави	11
<i>Питання для самоконтролю</i>	16
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	17
<i>Література до розділу 1</i>	19
РОЗДІЛ 2. ЄС та його політика у сфері економічної безпеки	20
2.1. ЄС: історія створення та розвитку	20
2.2. Інституційна еволюція ЄС	22
2.3. Європейська політика безпеки	26
2.4. Політика ЄС у сфері економічної безпеки	36
<i>Питання для самоконтролю</i>	42
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	43
<i>Література до розділу 2</i>	45
РОЗДІЛ 3. Європейська інтеграція як джерело загроз для економічної безпеки держави	47
3.1. Варіативність загроз економічній безпеці в умовах євроінтеграції	47
3.2. Європейська інтеграція як загроза економічній безпеці держав-членів	49
3.3. Європейська інтеграція як загроза економічній безпеці України	52
<i>Питання для самоконтролю</i>	53
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	54
<i>Література до розділу 3</i>	56
РОЗДІЛ 4. Європейська інтеграція як джерело можливостей для економічної безпеки держави	59
4.1. Варіативність можливостей для забезпечення економічної безпеки держави в умовах інтеграції	59
4.2. Європейська інтеграція як можливість економічної безпеки держав-членів	61
4.3. Європейська інтеграція як можливість забезпечення економічної безпеки України	62
<i>Питання для самоконтролю</i>	64
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	65
<i>Література до розділу 4</i>	67

РОЗДІЛ 5. Напрями мінімізації загроз та максимізації можливостей для забезпечення економічної безпеки держави в умовах євроінтеграції	70
5.1. Національна політика безпеки України в умовах інтеграції: стратегічне планування та адаптація	70
5.2. Інституційна спроможність та добре урядування як чинник економічної стійкості та безпеки держави	72
5.3. Країни Центральної та Східної Європи: досвід трансформації системи економічної безпеки для України	75
<i>Питання для самоконтролю</i>	77
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	78
<i>Література до розділу 5</i>	80

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується безпрецедентним поглибленням інтеграційних процесів, що фундаментально трансформують традиційні уявлення про національний суверенітет, економічну стійкість та безпеку. Для України, що здобула статус кандидата на вступ до Європейського Союзу та впевнено крокує до повноправного членства, питання забезпечення та підвищення економічної безпеки набуває особливої гостроти, адже європейська інтеграція – це не лише стратегічний вибір та цивілізаційний поступ, а й складний динамічний процес, що одночасно генерує як унікальні можливості для модернізації, так і специфічні виклики для національної економіки.

Навчальний посібник «Європейська інтеграція: загрози чи можливості для економічної безпеки» підготовлено в межах реалізації проекту «Європейські цінності: сталий розвиток, економічна безпека та цивілізаційні імперативи» 101127413 – EVSDESCI (програма Еразмус+ напрям Жан Моне) за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Посібник містить теоретичні відомості про забезпечення економічної безпеки держави в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів, а також методичні й практичні матеріали, пов'язані з аналізом трансформацій системи економічної безпеки, загроз та можливостей держав в умовах європейської інтеграції. Посібник покликаний сформулювати у майбутніх фахівців системне розуміння того, як змінюється архітектура економічної безпеки держави в умовах інтенсивної взаємодії з наднаціональними інститутами та світовими ринками, включення держави в процеси інтеграційної взаємодії, зокрема включення до ЄС.

Посібник охоплює п'ять тематичних розділів, у яких послідовно розкрито теоретико-методичні засади забезпечення економічної безпеки держави в умовах розвитку інтеграційних процесів; засади та особливості політики у сфері економічної безпеки ЄС; вплив європейської інтеграції на пул загроз для економічної безпеки держави; вплив європейської інтеграції на пул можливостей для економічної безпеки держави; напрями мінімізації загроз та максимізації можливостей для забезпечення економічної безпеки держави в умовах євроінтеграції.

Видання розраховане на здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, фахівців органів державної влади та місцевого самоврядування, а також всіх, хто цікавиться теорією та практикою забезпечення економічної безпеки держави та євроінтеграцією.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

План викладу і засвоєння матеріалу:

- 1.1. Сутність, види та рівні економічної безпеки держави
- 1.2. Індикатори, показники та критерії оцінки економічної безпеки держави
- 1.3. Інтеграція як чинник трансформації системи економічної безпеки держави

Питання для самоконтролю

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 1

1.1. Сутність, види та рівні економічної безпеки держави

Економічна безпека – це стан національної економіки, що характеризується її стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатністю до саморозвитку, швидкого відновлення після шоків та ефективним захистом національних економічних інтересів, що забезпечує стабільний соціальний розвиток суспільства.

Поняття «економічна безпека» тісно пов'язано із такими поняттями, як «економічна стійкість» (здатність системи витримувати зовнішні шоки та повертатися до стану рівноваги) та «економічний суверенітет» (право держави самостійно визначати свою економічну політику), «економічна адаптивність» (здатність системи не лише повертатися, а й трансформуватися для підвищення ефективності в нових умовах) [1-2, 5-7, 10].

Основна мета економічної безпеки полягає у забезпеченні гарантованого та стабільного зростання добробуту нації, незалежності економічної політики та недопущення критичного погіршення економічних параметрів.

Економічна безпека є фундаментальною складовою національної безпеки. Вона розбудовується на принципах:

- превентивності (запобігання загрозам);
- комплексності (охоплення всіх сфер економіки);
- законності (використання правових методів);
- стійкості (адаптивність та швидке відновлення функціональності після шоків);
- стратегічної автономії (мінімізація критичної залежності у ключових сферах) [1-2, 5-7, 10].

Загрози економічній безпеці можуть мати як екзогенний (зовнішній), так і ендогенний (внутрішній) характер.

Критичними внутрішніми загрозами є: високий рівень тіньової економіки, корупція, критична нерівність доходів, деіндустріалізація;

зовнішніми – торгові війни, технологічна залежність, недобросовісна конкуренція, енергетичний шантаж тощо [1-2, 5-7, 10].

Економічна безпека є інтегральною системою, що складається з низки функціональних видів безпеки, кожен із яких має свої специфічні індикатори та механізми захисту.

Загальноприйнятого переліку складових економічної безпеки держави немає, кожен автор або інституція пропонує своє бачення архітектури економічної безпеки держави [1-2, 5-7, 10].

Основними складовими економічної безпеки держави є:

Фінансова безпека держави – захищеність фінансової системи, стабільність грошового обігу, стійкість банківської системи та бюджету, рівень державного боргу, дефіцит бюджету, інфляція тощо.

Енергетична безпека держави – гарантоване та безперебійне постачання енергоресурсів за доступними цінами.

Продовольча безпека держави – достатність власних ресурсів для забезпечення населення якісними продуктами харчування за доступними цінами.

Соціальна безпека держави – стан захищеності життєвого рівня та добробуту населення, що характеризується відсутністю масових соціальних загроз, здатністю держави забезпечувати належні соціальні стандарти (доступ до освіти, медицини, житла) та ефективну систему соціального захисту, що мінімізує критичну нерівність доходів та ризик бідності.

Технологічна (інноваційна) безпека держави – здатність держави генерувати, впроваджувати та захищати критичні технології, мінімізуючи технологічну залежність. Критично важлива в економіці знань.

Кібербезпека держави – захищеність критичної цифрової інфраструктури, державних реєстрів, фінансових систем та комерційних даних від кібератак та несанкціонованого доступу.

Екологічна безпека держави - стан захищеності життєво важливих інтересів нації від загроз, спричинених деградацією навколишнього середовища, та здатність економіки до «зеленого» переходу.

Зовнішньоекономічна безпека держави – захист національних інтересів у зовнішній торгівлі, стабільність платіжного балансу, запобігання неконтрольованому витоку капіталу [1-2, 5-7, 10].

Економічна безпека держави забезпечується на трьох взаємопов'язаних рівнях: макро- (рівень держави), мезо- (рівень регіону або галузі) та мікро- (рівень підприємства).

Зазначені рівні економічної безпеки розрізняються суб'єкт–об'єктною структурою, ключовими інструментами, що використовуються.

Оскільки у процесі розвитку відбувається перманентна зміна самої національної економіки, загроз, що впливають на економічну безпеку, економічна безпека не є статичним станом; управління економічною безпекою – це динамічний процес постійної протидії дестабілізуючим чинникам.

Таблиця 1.1.1 – Рівні та інструменти забезпечення економічної безпеки держави

Рівні безпеки	Об'єкт управління	Суб'єкт управління	Ключові інструменти
Макрорівень	Національна економічна система в цілому, включаючи її критичні макроекономічні параметри (ВВП, інфляція, зайнятість, державний борг, платіжний баланс)	Уряд, національний банк, регуляторні органи	Фіскальна, монетарна політика, стратегічне планування, міжнародні договори.
Мезорівень	Економіка окремого регіону, її галузева структура (наприклад, енергетика, АПК, важка промисловість) та інвестиційний клімат на місцях	Регіональні адміністрації, об'єднані територіальні громади (ОТГ), галузеві асоціації, кластери	Державні програми розвитку, інвестиційні пільги, підтримка кластерів
Мікрорівень	Господарська діяльність підприємства; його фінансові потоки, матеріальні та нематеріальні активи, інформаційні ресурси та персонал	Менеджмент, служба економічної безпеки підприємства	Внутрішній контроль, управління ризиками, захист комерційної таємниці, протидія рейдерству.

Складено авторами на основі даних джерел [1-2, 5-7]

Економічна безпека держави визначається здатністю системи управління державою ідентифікувати, класифікувати та нейтралізувати загрози на ранніх етапах.

Державний механізм забезпечення економічної безпеки є системою безперервних дій, що охоплюють наступні функціональні сфери:

1. Моніторинг та діагностика – постійне відстеження економічних індикаторів та їх порівняння з пороговими значеннями (наприклад, критичні значення рівня безробіття, інвестицій, інфляції тощо).

2. Прогнозування – виявлення потенційних загроз та ризиків, розробка сценаріїв розвитку економіки.

3. Розробка стратегії та політики – формування доктрин, стратегій та програм, спрямованих на зміцнення найслабших ланок економіки.

4. Антикризові заходи – оперативне реагування на виникнення кризових ситуацій (наприклад, валютні інтервенції національного банку, бюджетна підтримка критичних галузей тощо).

1.2. Індикатори, показники та критерії оцінки економічної безпеки держави

Система оцінки економічної безпеки ґрунтується на трьох взаємопов'язаних елементах: показниках (вимірювані дані), індикаторах

(показники, що порівнюються з пороговими значеннями) та критеріях (правила, за якими робиться висновок про рівень безпеки) [1-2, 5-7, 10].

Показники – це абсолютні або відносні величини, що описують стан економічної системи (наприклад, обсяг держборгу, рівень інфляції тощо).

Індикатори – це показники, що порівнюються з певними пороговими значеннями (бенчмарками). Якщо індикатор виходить за межі встановленого порогу, це свідчить про виникнення загрози економічній безпеці. Індикатори класифікують відповідно до основних складових економічної безпеки.

Критерії – це якісні та кількісні характеристики, на основі яких формується узагальнений висновок про стан економічної безпеки. Вони відповідають на питання: чи є економіка захищеною, стійкою та здатною до розвитку?

Виділяють три основні групи критеріїв:

критерій захищеності (стійкості) – відображає здатність економічної системи протистояти зовнішнім шокам та внутрішнім дестабілізуючим факторам (наприклад, стійкість фінансової системи, мінімальний рівень тіньової економіки тощо);

критерій ефективності (розвитку) – характеризує спроможність економіки забезпечувати стабільне економічне зростання, інноваційний розвиток та високий рівень життя населення (наприклад, темпи зростання ВВП, продуктивність праці тощо);

критерій стратегічної автономії – оцінює можливість держави самостійно формувати та реалізовувати економічну політику, мінімізуючи критичну залежність від зовнішніх суб'єктів (наприклад, технологічна чи енергетична незалежність), навіть якщо частина суверенітету делегована на наднаціональний рівень (у випадку інтеграційного блоку) [1-2, 5-7, 9, 10].

Алгоритм оцінки економічної безпеки держави складається з чотирьох послідовних етапів, що забезпечують перехід від звичайних статистичних даних до стратегічних управлінських рішень:

Підготовчий етап (формування бази показників та встановлення порогових значень). На цьому етапі відбувається збір, систематизація та попередня обробка даних, що описують економічний стан об'єкта управління (держави, регіону, галузі).

Діагностичний етап (визначення індикаторів). Цей етап є ключовим для ідентифікації загроз. Показники трансформуються в індикатори шляхом порівняння з пороговими значеннями.

Інтегральний етап (формування критеріїв). На цьому етапі проводиться узагальнення результатів діагностики та формується інтегральна оцінка відповідно до визначених критеріїв.

Управлінський етап (реагування (антикризові заходи), прогнозування, контроль). Це етап прийняття стратегічних рішень суб'єктами управління (уряд, національний банк тощо), спрямованих на повернення індикаторів до безпечних меж.

1.3. Інтеграція як чинник трансформації системи економічної безпеки держави

Економічна інтеграція – це процес зближення та взаємопроникнення національних економічних систем, що призводить до конвергенції, уніфікації правил, інструментів та стандартів ведення господарської діяльності [3, 4, 7].

Економічна інтеграція представляє собою форму інтернаціоналізації господарського життя, за якої окремі держави об'єднують свої ресурси, ринки та регуляторні механізми для створення єдиного економічного простору. Основними причинами цього процесу є прагнення держав підвищити свою конкурентоспроможність, забезпечити стабільний доступ до ресурсів та ринків збуту, а також спільне протистояння глобальним економічним викликам і загрозам.

Розвиток інтеграції відбувається поступово через низку послідовних етапів, кожен з яких поглиблює взаємозалежність держав.

Початковим рівнем є зона вільної торгівлі, де скасовуються мита між учасниками. Далі слідує митний союз (спільний зовнішній тариф) та спільний ринок, що забезпечує «чотири свободи»: рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Найвищі рівні – економічний та валютний союзи – передбачають гармонізацію фіскальної та монетарної політик, що завершується запровадженням спільної валюти та створенням наднаціональних органів управління (рис.1.3.1).

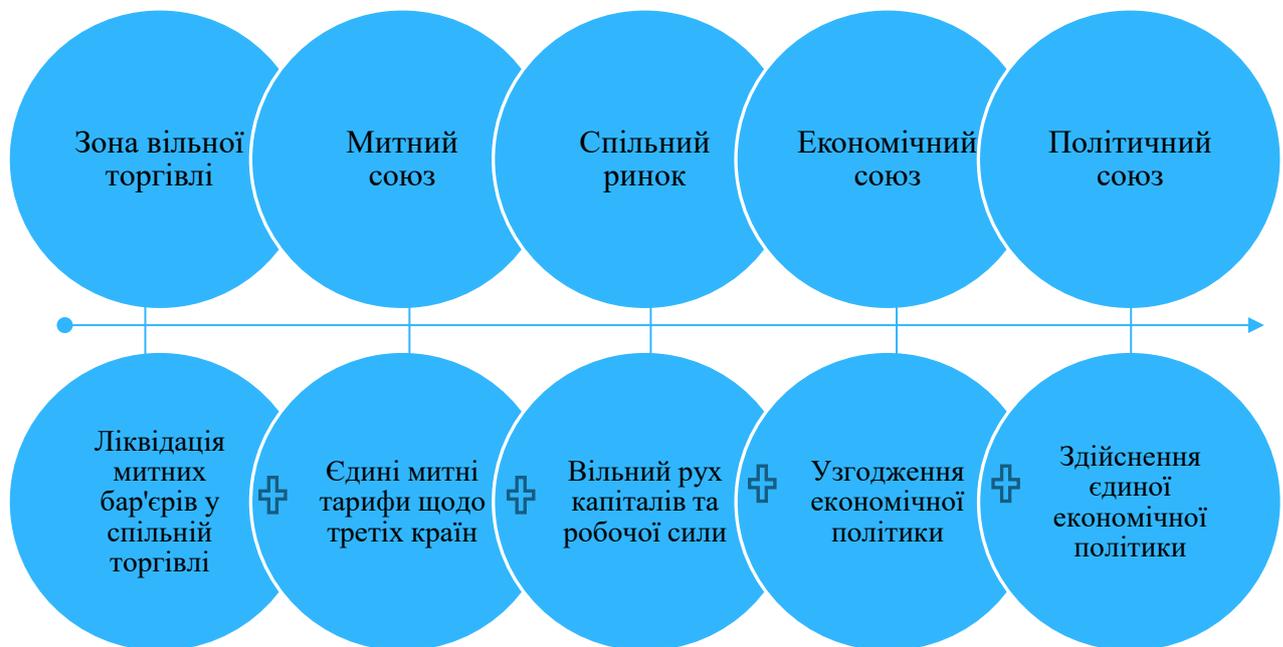

Рисунок 1.3.1 – Логіка розвитку інтеграції

Складено авторами на основі даних джерел [3, 4, 7].

Ефекти від інтеграції традиційно поділяють на статичні та динамічні. Статичні ефекти проявляються у перерозподілі торговельних потоків: «створення торгівлі» (заміна дорогих внутрішніх товарів дешевшими

імпортними з держав-партнерів) та «відхилення торгівлі» (переорієнтація на партнерів по блоку навіть за наявності дешевшої продукції з третіх держав). Динамічні ефекти є стратегічно важливішими: вони включають ефект масштабу, посилення конкуренції, приплив прямих іноземних інвестицій та прискорення технологічного обміну. Для економічної безпеки держави інтеграція створює «захисну парасольку» колективної стійкості, хоча й вимагає адаптації національної структури економіки до спільних стандартів.

Інтенсивність інтеграційних процесів в світі може бути оцінена на основі статистики щодо регіональних торговельних угод Світової організації торгівлі (табл.1.3.1).

Таблиця 1.3.1 – Динаміка регіональних торговельних угод

Рік	Регіональні торговельні угоди (РТУ), що		Загальна кількість усіх нотифікацій РТУ, що		Фактична кількість РТУ, що діють
	Набули чинності протягом року	Припинили дію протягом	будь-коли надходили до СОТ	набули чинності протягом усього часу до певної дати	
1993	28	4	137	91	85
2000	18	2	279	196	165
2005	22	1	407	253	190
2010	24	1	543	350	234
2015	27	3	668	451	280
2020	19	2	745	525	319
2025	7	3	859	626	378

Складено авторами на основі даних джерел [8, 9]

У 1993-2025 рр. загальна кількість чинних регіональних торговельних угод (РТУ) суттєво збільшилася – з 85 угод у 1993 році до 378 угод у 2025 році, проте швидкість розгортання інтеграційних процесів уповільнилася (якщо у 1993 році 28 РТУ набули чинності протягом року, то у 2025 році – 7). Така динаміка свідчить про перехід світової економіки до етапу якісної трансформації інтеграційних об'єднань, де акцент зміщується з розширення кількості учасників на поглиблення внутрішньої конвергенції та захист стратегічних секторів економіки.

Інтеграційна активність в різних частинах світу є нерівномірною. Безумовним регіоном-лідером за кількістю РТУ є Європа, друге місце посідає Східна Азія, третє – Південна Америка (рис.1.3.2).

У 1990-2025 рр. спостерігалася еволюція від «простих» до «глибоких» типів інтеграції, що знайшло відображення у стрімкому зростанні кількості угод типу FTA & EIA. Так, до 1990 року угод зазначеного типу не було, однак у 2011–2020 рр. кількість нових угод FTA & EIA (82) майже вдвічі перевищила кількість звичайних FTA (42). «Золота ера» регіоналізму припадає на часовий інтервал 1991–2000 рр. Протягом зазначеного періоду спостерігається суттєве зростання кількості FTA (139 угод), що пояснюється розпадом соціалістичного табору, створенням СОТ у 1995 році та

прагненням країн Східної Європи та колишнього СРСР швидко інтегруватися у світовий ринок.

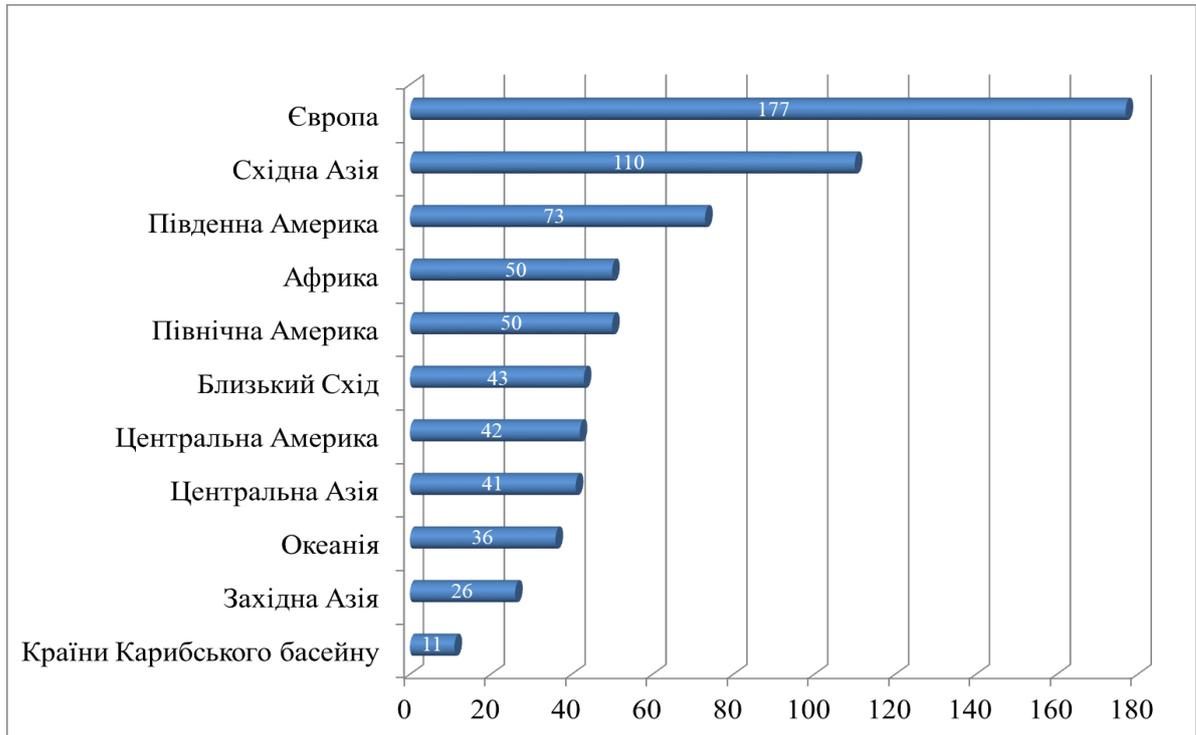

Рисунок 1.3.2 – Регіональні асиметрії інтеграційної активності
Складено авторами на основі даних джерел [8, 9]

Разом із тим, низька частка активних угод (47 із 139) свідчить про «перехідну» природу таких угод. Фактично угоди ФТА були базою для подальшого вступу до ЄС або створення глибших альянсів. Угоди типу CU & EIA є найменш чисельною групою у структурі регіональних торговельних угод, що пояснюється надзвичайно високим рівнем передбаченої конвергенції в межах інтеграційного блоку. У 2001-2025 рр. угоди про часткові преференції (PSA) фактично втратили свою актуальність, що свідчить про те, що держави надають перевагу системним інтеграційним проєктам, а не точковим торговельним поступкам (табл.1.3.2).

Таблиця 1.3.2 – Динаміка регіональних торговельних угод у світі за типами інтеграційної взаємодії

Період	CU		CU & EIA		FTA		PSA		FTA & EIA	
	усього	активні	усього	активні	усього	активні	усього	активні	усього	активні
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
До 1990	14	5	2	2	36	8	9	8	-	-
1991-2000	11	8	3	3	139	47	6	6	29	14
2001-2010	4	4	2	2	73	41	-	-	83	79
2011-2020	2	2	4	4	42	39	3	3	82	82

Продовження таблиці 1.3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2021-2025	-	-	-	-	6	6	-	-	19	19
Усього	31	19	11	11	320	141	29	28	221	201

Customs union (CU) – митний союз; Economic Integration Agreement (EIA) – угода про економічну інтеграцію; Free Trade Agreement (FTA) – угода про зону вільної торгівлі (або просто Угода про вільну торгівлю); Partial Scope Agreement (PSA) – угода про часткові преференції (або Угода з обмеженим охопленням); гібридні угоди: FTA & EIA – угода про скасування мит на товари та лібералізацію торгівлі послугами; CU & EIA – угода про уніфікацію зовнішніх тарифів та створення спільного ринку.

Складено авторами на основі даних джерел [8, 9]

Для держави, що інтегрується, процес інтеграції доцільно розглядати як системну трансформацію економічної безпеки.

Інтеграція трансформує класичну модель забезпечення економічного суверенітету держави, під впливом якої відбувається:

Перехід від абсолютного (державного) до колективного (наднаціонального) суверенітету, що означає, що держава частково делегує свої суверенні повноваження (наприклад, у сфері митної політики, антимонопольного регулювання, монетарної політики) на наднаціональний рівень.

Під впливом зазначених змін відбувається трансформація об'єкта управління – об'єктом захисту стає не лише національна економіка, а й інтегрована економічна територія (наприклад, спільний ринок). Безпека розглядається через призму колективної стійкості. Трансформація національної системи економічної безпеки відбувається поступово, залежно від глибини конвергенції, інтеграційної взаємодії (табл. 1.3.3). Чим глибша інтеграційна взаємодія, тим радикальнішою і всеохоплюючою є трансформація.

У процесі трансформації системи економічної безпеки впроваджуються нові принципи її забезпечення, що не властиві класичній національній моделі економічної безпеки:

принцип солідарності та взаємної відповідальності за економічний стан партнерів, що передбачає перехід від індивідуального виживання до колективної стійкості. В межах інтеграційного блоку криза в одній державі розглядається як загроза стабільності всієї системи, що активує механізми колективної підтримки (наприклад, стабілізаційні фонди);

принцип субсидіарності, що визначає оптимальний розподіл рівнів управління безпекою. Повноваження здійснюються на наднаціональному рівні лише тоді, коли спільні дії є ефективнішими за національні. Це дозволяє державі зберігати суверенітет у критичних сферах (освіта, пряме оподаткування, соціальний захист тощо), де місцеві рішення є більш адаптивними;

принцип конвергенції (зближення), що визначає необхідність вирівнювання ключових макроекономічних показників держав-учасниць. Це

мінімізує внутрішні дисбаланси в блоці та запобігає «імпорту інфляції» чи борговим кризам сусідів;

принцип прозорості та взаємного моніторингу, що визначає, що національна система економічної безпеки стає відкритою для зовнішнього аудиту партнерами та наднаціональними інституціями, що підвищує довіру та прогнозованість ризиків.

Таблиця 1.3.3 – Особливості трансформації національної системи економічної безпеки

Форма інтеграції	Рівень зближення держав в межах інтеграційного блоку	Особливості трансформацій системи економічної безпеки держави	
		Інтенсивність трансформації	Сфери трансформації
Зона вільної торгівлі (ЗВТ)	Скасування митних тарифів між державами-членами	Низька	Трансформується лише зовнішньоекономічна безпека (торговельний блок). Держава зберігає повний суверенітет у внутрішній економічній політиці
Митний союз	ЗВТ + встановлення єдиного митного тарифу щодо третіх держав	Середня	Глибока трансформація зовнішньоекономічної безпеки. Держава втрачає право на самостійне встановлення тарифів, делегуючи це наднаціональним органам. Інші види економічної безпеки, як правило, не зачіпаються
Спільний ринок	Митний союз + вільний рух капіталу, робочої сили та послуг (чотири свободи)	Висока	Системна трансформація: відбувається зміна фінансової, соціальної та інвестиційної безпеки. Держава втрачає контроль над міграцією капіталу та робочої сили, посилюється конкуренція
Економічний союз	Спільний ринок + координація та гармонізація фіскальної, монетарної та економічної політики	Дуже висока	Фундаментальна трансформація. Трансформуються майже всі види економічної безпеки, особливо фінансова (через гармонізацію бюджетної політики) та соціальна (через гармонізацію стандартів). Держава частково делегує фіскальний суверенітет (норми дефіциту, податкові стандарти)
Політичний союз	Економічний союз + запровадження єдиної валюти та єдиної монетарної політики (як Єврозона)	Максимальна	Повна трансформація монетарної безпеки. Держава втрачає незалежну грошово-кредитну політику та інструмент валютного курсу. Безпека стає колективною.

Складено авторами на основі даних джерел [3, 4, 7, 10]

Таким чином, інтеграція не просто генерує нові загрози, а трансформує архітектуру управління ризиками (перехід до багаторівневого управління), змушує національну систему економічної безпеки відмовитися від старих, часто протекціоністських методів (що впливають з класичної теорії суверенітету) на користь прозорих, ринкових та наднаціонально регульованих механізмів.

Інтеграція підвищує зовнішню стійкість економіки, роблячи її частиною великої та потужної системи, але водночас вимагає внутрішньої структурної перебудови для відповідності спільним критеріям безпеки та розвитку.

Питання для самоконтролю

Як можна інтерпретувати поняття «економічна безпека держави», «економічний суверенітет»? Що спільного між зазначеними поняттями?

Чим відрізняється «економічна стійкість» від «економічної адаптивності»?

У чому полягає основна мета забезпечення економічної безпеки держави?

У чому полягає принцип превентивності в системі економічної безпеки?

Яка роль принципу стратегічної автономії у забезпеченні національних інтересів?

У чому полягає різниця між екзогенними та ендогенними загрозами економічній безпеці?

Які внутрішні загрози для сучасної економіки є критичними?

Які зовнішні загрози є найбільш актуальними для держав-членів та кандидатів до складу будь-якого інтеграційного угруповання?

Охарактеризуйте фінансову безпеку як складову економічної безпеки держави та назвіть її головні індикатори.

У чому полягає специфіка кібербезпеки як нового виду економічної безпеки?

Як екологічна безпека та «зелений» перехід впливають на конкурентоспроможність держави?

Порівняйте об'єкти та суб'єкти управління економічною безпекою на макро- та мікрорівнях.

Які специфічні інструменти забезпечення економічної безпеки держави використовуються на мезорівні (на регіональному рівні)?

Чому управління економічною безпекою є динамічним процесом, а не статичним?

Розкрийте взаємозв'язок у тріаді: «показник – індикатор – критерій».

Що таке «бенчмарки» і яка їхня роль у діагностиці загроз?

Охарактеризуйте критерій захищеності (стійкості) економічної системи.

У чому полягає відмінність між критерієм ефективності та критерієм стратегічної автономії?

Опишіть підготовчий етап алгоритму оцінки економічної безпеки держави та завдання, що на ньому вирішуються?

У чому полягає сутність інтегрального етапу оцінки економічної безпеки?

Які управлінські рішення приймаються на основі результатів моніторингу індикаторів економічної безпеки держави?

Як економічна інтеграція впливає на державний суверенітет?

Поясніть концепцію «колективної стійкості».

Проаналізуйте, як змінюється сфера трансформації економічної безпеки держави при переході від зони вільної торгівлі до митного союзу.

Чому перехід інтеграційного блоку до економічного союзу вважається моментом фундаментальної трансформації фінансової безпеки?

Які інструменти національної монетарної політики втрачає держава під час долучення до валютного союзу?

У чому полягає сутність принципу солідарності та як він змінює архітектуру управління ризиками?

Тестові завдання для контролю знань

1. Стан національної економіки, що характеризується стійкістю до загроз, здатністю до саморозвитку та швидкого відновлення після шоків:

- А. Економічний суверенітет
- Б. Економічна безпека держави
- В. Стратегічна автономія
- Г. Економічна конвергенція

2. Здатність економічної системи не лише повертатися до стану рівноваги після шоків, а й трансформуватися для підвищення ефективності в нових умовах:

- А. Економічна стійкість
- Б. Превентивність
- В. Економічна адаптивність
- Г. Субсидіарність

3. Мінімізація критичної залежності від зовнішніх суб'єктів у ключових сферах економіки є змістом принципу:

- А. Комплексності
- Б. Законності
- В. Солідарності
- Г. Стратегічної автономії

4. Захищеність критичної цифрової інфраструктури, державних реєстрів та фінансових систем від несанкціонованого доступу є об'єктом:

- А. Кібербезпеки держави
- Б. Технологічної безпеки
- В. Зовнішньоекономічної безпеки
- Г. Фінансової безпеки

5. Забезпечення економічної безпеки на рівні окремого регіону, галузі або територіальної громади (ОТГ):

- А. Макрорівень забезпечення економічної безпеки
- Б. Мезорівень забезпечення економічної безпеки
- В. Мікрорівень забезпечення економічної безпеки
- Г. Наднаціональний рівень забезпечення економічної безпеки

6. Показники, що порівнюються з певними пороговими значеннями (бенчмарками) для ідентифікації загроз, мають назву:

- А. Критерії
- Б. Активи
- В. Індикатори
- Г. Параметри

7. Узагальнений висновок про те, чи є економіка захищеною, стійкою та здатною до розвитку, формується на основі:

- А. Критеріїв економічної безпеки
- Б. Первинних статистичних даних
- В. Валютних інтервенцій
- Г. Прогнозних сценаріїв

8. Форма інтеграції, що передбачає повну передачу монетарної безпеки на наднаціональний рівень та втрату інструменту валютного курсу:

- А. Зона вільної торгівлі
- Б. Митний союз
- В. Спільний ринок
- Г. Повний економічний та валютний союз

9. Принцип забезпечення економічної безпеки держави, згідно з яким повноваження щодо забезпечення безпеки зосереджено на найнижчому можливому та найбільш ефективному рівні:

- А. Принцип солідарності
- Б. Принцип субсидіарності
- В. Принцип конвергенції
- Г. Принцип прозорості

10. Етап алгоритму оцінки економічної безпеки, на якому відбувається порівняння розрахованих індикаторів із пороговими значеннями:

- А. Підготовчий
- Б. Діагностичний
- В. Інтегральний
- Г. Управлінський

Література до розділу 1

1. Економічна безпека : навч. посібник. / укл. Н.С. Іванова / Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. маркетингу, менеджменту та публ. адміністрування. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. 139 с.
2. Chernega O., Kolchuk M., Vocharova Y., Ishchenko O., Ostapenko S. Theoretical basis of security in the XXI century. Challenges and paradigm of national and international Security of the XXI century: Economic and technogenic Discourse. Kharkiv: PC TECHNOLOGY CENTER, 2022. P. 3-25. URL: <https://media.neliti.com/media/publications/558398-challenges-and-paradigm-of-national-and-32952d25.pdf#page=19>.
3. Довідник з європейської інтеграції / [колектив авторів] ; під ред. д.е.н., проф. О.Б. Чернеги. 3-тє вид., переробл. і доповн. Кривий Ріг: ТОВ «Октан-Принт», 2019. 520 с.
4. The Journal of Economic Integration. URL: <https://www.e-jei.org/articles/archive.php>.
5. Natsuya Yuzue, Sekiyama Takashi. Defining economic security through literature review. 2025. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2025.1501986/full>.
6. Conor McCaffrey, Niclas Poitiers. Instruments of economic security. Bruegel Working Paper, 2024. URL: <https://www.bruegel.org/working-paper/instruments-economic-security>.
7. Bazaluk O. et al. International integration processes influence on welfare of country. Journal of Business Economics and Management (JBEM). Vilnius : Vilnius Gediminas Technical University, 2022. Vol. 23, Iss. 2. Pp. 382–398. URL: <https://doi.org/10.3846/jbem.2022.16228>.
8. WTO OMG. Regional trade agreements database. URL: <https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>.
9. Hoekman B., Mavroidis P. C., Nelson D. R. Non-economic Objectives, Globalisation and Multilateral Trade Cooperation. CEPR, 2023. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/non-economic-objectives-globalisation-and-multilateral-trade>.
10. The future of European competitiveness: Report by Mario Draghi. European Commission, 2024. URL: https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/draghi-report_en.

РОЗДІЛ 2 ЄС ТА ЙОГО ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

План викладу і засвоєння матеріалу:

- 2.1. ЄС: історія створення та розвитку
- 2.2. Інституційна еволюція ЄС
- 2.3. Європейська політика безпеки
- 2.4. Політика ЄС у сфері економічної безпеки

Питання для самоконтролю

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 2

2.1. ЄС: історія створення та розвитку

Історія розвитку ЄС – це процес послідовної інтеграції, що базується на низці установчих договорів, що постійно поглиблювали співпрацю та розширювали повноваження наднаціональних інститутів.

Початкова мета європейської інтеграції після другої світової війни полягала у забезпеченні тривалого миру між європейськими державами, особливо між Францією та Німеччиною, через економічну взаємозалежність.

Історію розвитку ЄС можна представити як стадіальний процес (рис. 2.1.1).

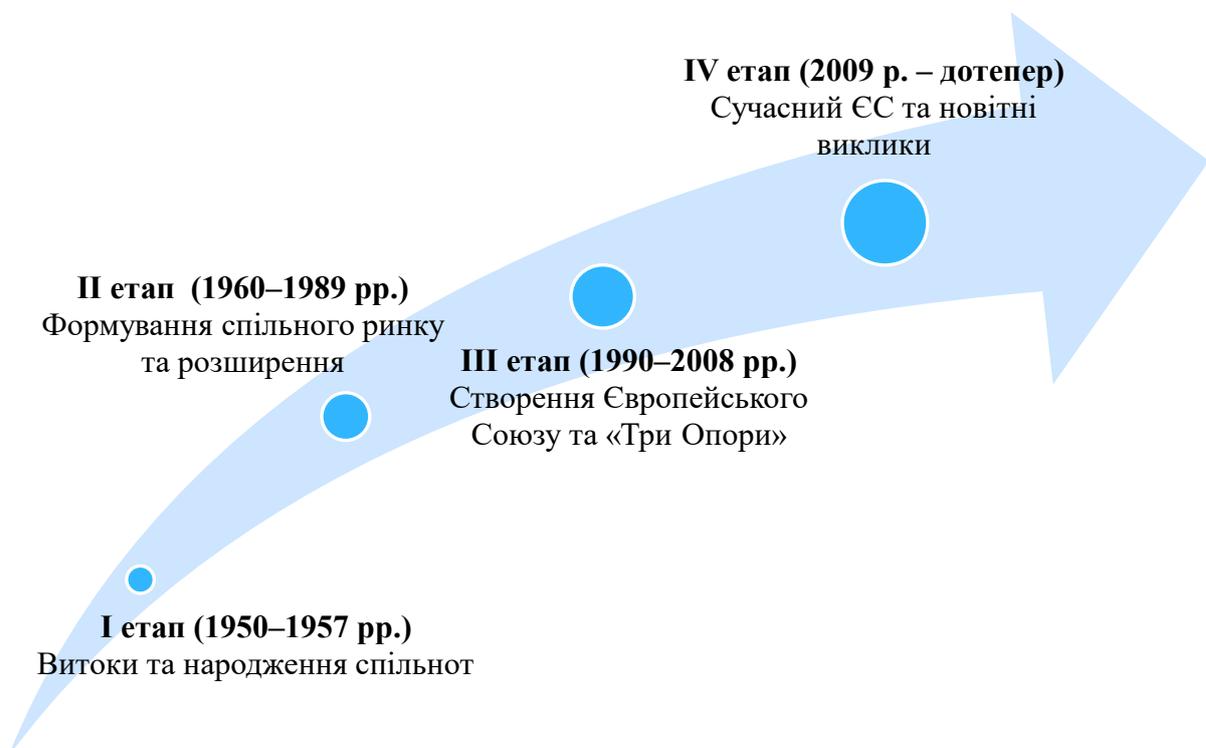

Рисунок 2.1.1 – Етапи розвитку ЄС

Складено авторами на основі даних джерел [1, 2, 3, 4]

I етап характеризувався такими подіями:

9 травня 1950 р. – декларація Шумана. Міністр закордонних справ Франції Робер Шуман висунув пропозицію поставити виробництво вугілля та сталі Франції та ФРН під спільний, наднаціональний контроль. Ця дата вважається Днем народження Європи.

1951 р. – *Паризький договір* (набув чинності 1952 р.). Створено Європейське співтовариство вугілля та сталі (ЄСВС). Держави-засновниці (шістка): Бельгія, Західна Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція.

1957 р. – *Римські договори* (набули чинності 1958 р.). Створено: 1) Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) з метою формування спільного ринку; 2) Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом) [1, 2, 3, 4].

II етап був зосереджений на поглибленні економічної співпраці та географічному розширенні:

1968 р. – завершення формування митного союзу (скасування митних зборів між державами-членами та запровадження єдиного митного тарифу).

1973 р. – *перше розширення*. До ЄЕС приєдналися Велика Британія, Данія, Ірландія.

1981 р. – *друге розширення*. До ЄЕС приєдналися Греція.

1986 р. – *третє розширення*. Приєднання Іспанії та Португалії (завершення «Південного розширення»).

1987 р. – набуття чинності *Єдиного європейського акта*. Це перша велика реформа Римських договорів, що поставила за мету завершення формування Єдиного внутрішнього ринку до 1993 року (забезпечення чотирьох свобод: руху товарів, осіб, послуг та капіталу) [1, 2, 3, 4].

III етап ознаменував перехід від суто економічного об'єднання до політичного Союзу:

1992 р. (набув чинності 1993 р.) – *Маастрихтський договір* (договір про Європейський Союз). Цей договір офіційно створив Європейський Союз (ЄС) і запровадив систему «трьох опор»:

Європейські Спільноти (наднаціональний рівень: ЄЕС, ЄСВС, Євратом).

Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП).

Співробітництво поліції та судової влади у кримінальних справах (СПСВС).

Договір також заклав основи для створення Економічного та валютного союзу (ЕВС).

1995 р. – *четверте розширення*. До ЄС приєдналися Австрія, Фінляндія, Швеція.

1997 р. – *Амстердамський договір*. Поглибив інтеграцію, зокрема, у сфері зайнятості та візової політики (Шенгенська угода).

2001 р. – *Ніццький договір* (набув чинності у 2003 р.), що реформував інституції під «Велике розширення» 2004 року.

2002 р. – введення євро в готівковий обіг у 12 державах Євросони.

2004 р. – *п'яте розширення* - «Велике Східне розширення». До ЄС приєдналися 10 нових держав (переважно країни Центральної та Східної Європи), загальна кількість членів ЄС збільшилася до 25.

2007 р. – *шосте розширення*. До ЄС приєдналися Болгарія та Румунія [1, 2, 3, 4].

IV етап характеризується зміцненням суб'єктності та стратегічної автономії ЄС:

2009 р. – *Лісабонський договір* (набув чинності). Це останній великий установчий договір, що: скасував систему «трьох опор», зробивши ЄС єдиною юридичною особою; посилив повноваження Європарламенту; запровадив посади Президента Європейської Ради та Високого представника із закордонних справ.

2013 р. – *сьоме розширення*. До ЄС приєдналася Хорватія (28-й член).

2020 р. – *Brexit*. Велика Британія офіційно вийшла зі складу ЄС, кількість членів ЄС зменшилася до 27.

Розвиток ЄС на сучасному етапі визначається через багаторічні фінансові рамки (бюджетні періоди), що відображають еволюцію пріоритетів інтеграційного блоку:

У 2007–2013 рр. головним пріоритетом було подолання наслідків кризи 2008 року та збереження стабільності єврозони.

У 2014–2020 рр. – розумне, стале та всеохоплююче зростання.

У 2021–2027 рр. – подвійний перехід (зелений та цифровий).

У 2024–2029 рр. – зміцнення стратегічного суверенітету, економічної безпеки та конкурентоспроможності. Головними векторами розвитку визначено: формування оборонного союзу, захист критичних ланцюгів постачання та технологічного суверенітету (деризикація), розвиток критичних технологій для досягнення технологічного лідерства та підготовку інституційної бази для майбутнього розширення, що передбачає внутрішню реформу самого ЄС для ефективного функціонування у складі понад 30 держав-членів [1, 2, 3, 4].

2.2. Інституційна еволюція ЄС

Еволюція Європейського Союзу є нерозривно пов'язаною з його інституційною трансформацією. Це процес, під час якого повноваження та взаємовідносини головних органів ЄС постійно змінювалися, зміцнюючи наднаціональний характер об'єднання.

I етап (1950-ті – 1960-ті рр.)

На початковому етапі заснування Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС) було створено первісний «інституційний трикутник» для забезпечення балансу між державами-членами та дотриманням права.

Наднаціональний орган – Вища рада (попередниця Європейської Комісії). Його члени діяли незалежно від національних урядів, що стало першим прецедентом делегування суверенітету.

Міжурядовий орган – Рада міністрів (попередниця Ради ЄС). Представляла інтереси урядів держав-членів і мала повноваження контролювати Вищу раду.

Судовий орган – Суд Європейських Спільнот (з 2009 року – Суд Європейського Союзу) забезпечував дотримання права Спільноти.

Представницький орган – Асамблея (попередник Європейського Парламенту) мала лише консультативні функції.

Фактичному злиттю інститутів у 1967 році передувало підписання Договору про злиття (1965 р.). Відповідно до зазначеного договору єдині інститути (Комісія, Рада, Парламент) почали обслуговувати всі три Спільноти (ЄСВС, ЄЕС, Євратом) [1, 2, 3, 4].

II етап (1970-ті – 1980-ті рр.)

Цей період характеризується зростанням демократичної легітимності та спробами подолати «дефіцит демократії» в інститутах Спільноти.

У 1979 р. відбулися перші прямі загальні вибори до Європейського Парламенту. Це значно підвищило його легітимність, хоча його повноваження все ще були обмежені.

Єдиний Європейський Акт (ЄСА, 1987 р.) вперше офіційно розширив повноваження Парламенту через запровадження процедури співробітництва та розширив застосування голосування кваліфікованою більшістю у Раді. Це прискорило прийняття рішень, необхідних для створення Єдиного внутрішнього ринку [1, 2, 3, 4].

III етап (1992–2007 рр.)

Маастрихтський договір (1992 р.) став поворотним моментом, створивши структуру Європейського Союзу, що базується на трьох «опорах» (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1 – Опори ЄС

Опора	Сутність та ключові інститути	Особливість інституційного механізму
I. Європейські спільноти	Економічний та соціальний союз (ЄЕС)	Наднаціональний метод. Європейська Комісія має монополієне право законодавчої ініціативи. Рішення приймаються Радою кваліфікованою більшістю
II. Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП)	Співпраця у сфері зовнішніх відносин	Міжурядовий метод. Рішення приймаються Радою ЄС переважно одноголосно. Роль Комісії та Суду обмежена.
III. Співпраця поліції та судової влади (СПСВС)	Співпраця у боротьбі зі злочинністю	Міжурядовий метод, схожий на СЗБП.

Складено авторами на основі даних джерел [1, 2, 3, 4, 23].

Інституційні зміни 1990-х – початку 2000-х (Амстердамський, Ніццький договори):

Розширення сфери співрішення. Європейський Парламент отримав право співрішення з Радою ЄС майже в усіх ключових сферах першої опори, перетворившись на повноцінного співзаконодавця.

Підготовка до розширення. Ніццький договір (2003 р.) реформував розподіл голосів у Раді та кількість комісарів, готуючи інститути до «Великого Східного розширення» 2004 року [1, 2, 3, 4, 23].

IV етап (2009 р. – дотепер)

Лісабонський договір став кульмінацією інституційної еволюції ЄС, остаточно закріпивши наднаціональний характер функціонування Союзу та більшості його законодавчих процедур.

Відповідно до зазначеного договору було:

скасовано «три опори», структура була замінена на єдину, цілісну юридичну особу – Європейський Союз. Це поширило наднаціональний метод (кваліфікована більшість та співрішення) на більшість сфер, включаючи правосуддя та внутрішні справи;

створено дві нові постійні посади: президент Європейської Ради (представляє держави-члени на найвищому рівні), високий представник ЄС із закордонних справ та політики безпеки (керує зовнішньою політикою ЄС);

запроваджено систему подвійної більшості в Раді ЄС – рішення приймається, якщо його підтримують 55% держав-членів, що представляють не менше 65% населення ЄС. Це зробило процес прийняття рішень ефективнішим [2];

парламент отримав право обирати Президента Європейської Комісії та значно розширив сферу застосування процедури співрішення;

національні парламенти отримали право контролювати дотримання принципу субсидіарності (контроль, чи не виходить ЄС за межі своїх повноважень).

Таким чином, інституційна еволюція ЄС – це рух від слабкої міжурядової співпраці до потужної наднаціональної структури з високим рівнем демократичної легітимності та функціональної ефективності.

На сучасному етапі розвитку інституційна структура ЄС представлена 4 основними органами, що визначають політичний курс, приймають рішення на рівні ЄС та виконують різні ролі у законодавчому процесі:

Європейський Парламент (Брюссель/Страсбург/Люксембург);

Європейська Рада (Брюссель);

Рада Європейського Союзу (Брюссель/Люксембург);

Європейська Комісія (Брюссель/Люксембург/представництва по всьому ЄС).

Їхню роботу доповнюють інші інституції та органи, до яких належать:

Суд Європейського Союзу (Люксембург);

Європейський центральний банк (Франкфурт);

Європейський суд аудиторів (Люксембург) [2] (рис. 2.2.1).

Відповідно до інституційної структури, систему врядування в ЄС можна класифікувати за функціональним поділом на декілька гілок влади:

Законодавча влада в ЄС має унікальний двопалатний характер – вона забезпечується роботою Європейського Парламенту (представляє інтереси громадян ЄС) та Радою ЄС (представляє інтереси урядів держав-членів). Обидві інституції мають рівні права у затвердженні законопроектів, поданих Комісією [2].

Виконавча гілка представлена Європейською Комісією, що має монополічне право на законодавчу ініціативу, керує бюджетом та виступає «охоронцем установчих договорів».

Судова гілка влади закріплена за Судом Європейського Союзу, що забезпечує однакове тлумачення європейського права в усіх державах-членах та розв'язує правові спори між інституціями чи державами.

Контрольно-фінансова функція покладена на Європейський суд аудиторів, що перевіряє законність і цільове використання коштів бюджету ЄС, та Європейський центральний банк, що відповідає за стабільність спільної валюти та монетарну політику.

Щодо Європейської ради, то вона займає особливе, ієрархічно найвище місце в цій системі, через що її часто характеризують як «стратегічну виконавчу владу» або «колективного голову держави». Разом із цим:

Європейська рада не є законодавчим органом (вона не видає законів), але вона є «архітектором» Союзу. Вона визначає загальні політичні орієнтири та пріоритети, що потім втілюються у конкретні законопроекти іншими інституціями.

Саме на рівні Європейської ради приймаються доленосні рішення, що потребують консенсусу на рівні лідерів держав: питання розширення, зміни до установчих договорів, а також ключові рішення у сфері зовнішньої та безпекової політики.

В умовах загроз економічній безпеці (енергетична криза, пандемія тощо) Європейська рада діє як вищий орган кризисного управління, формуючи політичну волю для швидких та скоординованих дій усього блоку.

Рисунок 2.2.1 – Інституційна структура ЄС [2]

Цикл прийняття рішень на рівні ЄС виглядає наступним чином:

Політичне цілепокладання та визначення стратегічних пріоритетів здійснюється Європейською Радою (глави держав та урядів).

На основі пріоритетів, заданих Європейською Радою, Європейська Комісія розробляє законодавчі пропозиції (регламенти – акти прямої дії, директиви – акти, що потребують імплементації у національне законодавство). Слід зазначити, що Комісія володіє виключним правом законодавчої ініціативи в межах наднаціонального методу. Це гарантує, що закони розробляються з точки зору інтересів усього Союзу, а не окремих держав.

Далі здійснюється звичайна законодавча процедура (раніше – співрішення), у межах якої Європейський Парламент та Рада ЄС діють як дві своєрідні палати парламенту. Проект закону має бути схвалений обома інституціями. У межах звичайної законодавчої процедури жодна з інституцій (Парламент чи Рада ЄС) не може прийняти закон одноосібно. Це змушує сторони шукати консенсус, що часто відбувається через механізм неформальних зустрічей – тріологів (консультації між Комісією, Парламентом та Радою). Крім того, важливим елементом законодавчого процесу є баланс між голосуванням кваліфікованою більшістю та принципом однакості. У стратегічних питаннях, що безпосередньо стосуються національної та економічної безпеки (наприклад, санкційна політика чи оподаткування), держави-члени зберігають право вето, що гарантує захист їхніх суверенних інтересів. Разом з тим, ефективність прийняття рішень забезпечується через механізм пошуку компромісу в межах «тріологів», що дозволяє узгоджувати складні питання ще до фінального голосування.

Після схвалення проекту закону Європейським Парламентом та Радою ЄС Європейська Комісія та держави-члени впроваджують закони у життя.

Суд ЄС стежить за правомірністю дій та однаковим тлумаченням права.

Європейський суд аудиторів перевіряє цільове використання бюджетних коштів [2].

Такий розподіл повноважень та складний цикл прийняття рішень гарантує інституційну стійкість ЄС. Завдяки тому, що Комісія є незалежною від національних урядів, вона може об'єктивно оцінювати загрози безпеці всього Союзу. Водночас обов'язкова участь Ради ЄС та Європейської Ради гарантує, що жодне стратегічне рішення не буде прийняте без врахування суверенних інтересів держав-членів. Це робить ЄС потужним глобальним гравцем, здатним поєднувати економічний потенціал із геополітичним впливом.

2.3. Європейська політика безпеки

Європейська політика безпеки (ЄПБ) охоплює широкий спектр інструментів та інституцій, спрямованих на забезпечення миру та стабільності в Європі та за її межами. Вона ґрунтується на трьох основних стовпах:

1. Глобальна стратегія ЄС.
2. Спільна зовнішня політика та політика безпеки (СЗПБ, CFSP).

3. Спільна політика безпеки та оборони (СПБО) [1-24].

Глобальна стратегія ЄС («Спільне бачення, спільна дія: Сильніша Європа» (Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe)[5]) була представлена Високим представником ЄС Федерікою Могеріні у червні 2016 року. Вона стала фундаментальним доктринальним документом, що замінив застарілу Європейську стратегію безпеки 2003 року.

Потреба у новій стратегії виникла через радикальну зміну геополітичного середовища, порівняно з 2003 роком. Основними чинниками, що визначили потребу в оновленні глобальної стратегії ЄС стали:

Агресія росії проти України (з 2014 р.), що зруйнувало ілюзію «вічного миру».

Brexit.

Криза на Близькому Сході та у Північній Африці, зокрема наслідки «Арабської весни», зростання впливу ІДІЛ та міграційна криза.

Гібридні загрози, зокрема кіберінтервенції та дезінформаційні кампанії з боку авторитарних режимів.

Центральною ідеєю нової Глобальної стратегії став принциповий прагматизм, що означає відмову від надмірного ідеалізму на користь реалістичної оцінки глобальних загроз, при цьому залишаючись вірними фундаментальним цінностям ЄС (демократія, права людини тощо). Стратегія визнала, що ЄС не може нав'язати свою модель усьому світу, проте повинен володіти достатньою стратегічною автономією для захисту своїх інтересів та підтримання стабільності в сусідніх регіонах [5].

П'ять стратегічних пріоритетів:

1. Безпека Союзу. ЄС чітко визначив, що безпека громадян починається за межами його кордонів, тому ЄС має на меті підвищити рівень взаємодії між внутрішньою та зовнішньою безпекою шляхом протидії тероризму, забезпечення та підвищення кібербезпеки, енергетична безпека та розвитку стратегічних комунікацій.

2. Забезпечити стійкість держав та суспільств. Поняття «стійкості» стало інновацією Стратегії. У межах Стратегії стійкість визначено як здатність держав та суспільств реформуватися, витримувати кризи та відновлюватися після них. Установлено, що ознаками стійкості є економічне процвітання, соціальна справедливість та ефективне державне управління. Особливий акцент у межах зазначеної цілі першого стратегічного напрямку Глобальної стратегії було зроблено на держави «Східного партнерства» та Центральної Азії.

3. Інтегрований підхід до конфліктів та криз. ЄС зобов'язався використовувати весь свій інструментарій (дипломатія, санкції, торговельна політика, гуманітарна допомога, військові місії тощо) на всіх етапах конфлікту: від превенції до постконфліктної відбудови.

4. Кооперативні регіональні порядки. Стратегія наголошує на підтримці регіональних організацій (наприклад, Африканський Союз чи АСЕАН),

оскільки стабільні регіони є запорукою глобального миру. ЄС виступає проти політики «сфер впливу».

5. Глобальне врядування для XXI століття. ЄС залишається відданим багатосторонності (мультилатералізму) з ООН у центрі. Стратегія проголошує захист міжнародного права та розширення правил на нові сфери (космос, біотехнології, штучний інтелект (ШІ) тощо) [5].

Таким чином, глобальна стратегія 2016 року вперше на офіційному рівні закріпила прагнення ЄС до стратегічної автономії, визначила ключові постулати політики безпеки ЄС:

ЄС здатен діяти самостійно там, де це необхідно, і разом з партнерами (передусім НАТО) там, де це можливо.

Автономія не означає ізоляцію, а передбачає зменшення критичної залежності від ненадійних постачальників ресурсів та технологій.

Глобальна стратегія не залишилася декларативним документом, а дала поштовх конкретним ініціативам:

1. PESCO (2017 р.) – постійне структуроване співробітництво в оборонній сфері.

2. EDF (2017 р.) – Європейський оборонний фонд для спільних розробок озброєнь.

3. MPCSS (2017 р.) – військовий штаб для планування невиконавчих місій.

4. Стратегічний компас (2022 р.) – «операційна версія» Глобальної стратегії, що перетворила її з візії на конкретний план дій до 2030 року [6, 7].

Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП) Європейського Союзу – це комплекс заходів, спрямованих на координацію дій держав-членів у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони. Її метою є захист спільних інтересів та цінностей ЄС, а також сприяння миру та стабільності у світі.

Цілі СЗБП (згідно з Договором про Європейський Союз):

Захист цінностей, фундаментальних інтересів, безпеки, незалежності та цілісності ЄС.

Зміцнення безпеки Союзу та його держав-членів усіма способами.

Збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту ООН.

Сприяння міжнародному співробітництву.

Розвиток та консолідація демократії, верховенства права, прав людини та основних свобод.

Основні принципи СЗБП:

Єдність. Держави-члени повинні діяти спільно та солідарно, щоб досягти своїх цілей.

Ефективність. СЗБП повинна бути гнучкою та здатною швидко реагувати на мінливі виклики.

Всеосяжність. СЗБП повинна охоплювати широкий спектр інструментів та заходів, включаючи дипломатію, економічні санкції, військові місії та цивільне планування.

Демократична легітимність. СЗБП повинна ґрунтуватися на принципах демократії та верховенства права.

Повага до різноманіття. СЗБП повинна поважати різноманіття культур та традицій держав-членів

СЗБП як окремий напрям політики Європейських Спільнот була започаткована у 1970 р. в результаті створення інструменту політичної взаємодії держав-членів – Європейська Політична Взаємодія.

Фактично, Європейська Політична Взаємодія (ЄПВ) була прообразом СЗБП.

Маастрихтський договір встановив СЗБП як Другу «опору» Європейського Союзу (1993-2009 рр.).

Амстердамським договором було введено посаду Генерального секретаря Ради, який також виконував функції Верховного представника з питань СЗБП (першим був Хав'єр Солана).

СЗБП була суттєво посилена Лісабонським договором (2009) (Розділ V Договору про Європейський Союз). Так, Лісабонським договором було скасовано «опорну» структуру СЗБП; значно посилено СЗБП та інституціоналізовано її; створено Європейську службу зовнішньополітичної діяльності (ЄЗСД, European External Action Service, EEAS); розширено та перейменовано посаду, що опікувалася питаннями зовнішньої політики та політики безпеки – Високий представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки [23].

СЗБП реалізується через багаторівневу структуру, де ключову роль відіграють Високий представник та Європейська служба зовнішньополітичної діяльності (ЄЗСД).

Високий представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки (HR/VP) – посада, створена Лісабонським договором (першою була Кетрін Ештон, з 1 грудня 2009 року). Наразі цю посаду обіймає Кая Каллас (з 2024 року).

Ключові функції HR/VP (статті 18 і 27 Договору про ЄС):

Формулює та проводить спільну зовнішню політику ЄС та Спільну політику безпеки та оборони (СПБО).

Головує в Раді ЄС на засіданнях міністрів закордонних справ (Рада із закордонних справ).

Є одним із віце-президентів Європейської Комісії (забезпечує узгодженість між зовнішньою політикою Ради та зовнішніми програмами Комісії).

Представляє Союз у міжнародних організаціях та веде політичний діалог [1, 2, 4, 23].

Очолує Європейську службу зовнішньополітичної діяльності (ЄЗСД).

Європейська служба зовнішньополітичної діяльності (ЄЗСД) створена Лісабонським договором як дипломатичний корпус ЄС, що підтримує HR/VP; складається з фахівців Ради, Комісії та національних дипломатичних служб; керує Делегаціями ЄС (фактичними посольствами) у третіх державах та при міжнародних організаціях.

Європейська Рада (президент Антоніу Кошта) визначає стратегічні інтереси та цілі зовнішньої політики ЄС на найвищому політичному рівні (глави держав та урядів).

Європейська Комісія відповідає за зовнішні відносини, що виходять за рамки СЗБП (торгівля, допомога, розширення, гуманітарні програми).

Рішення в рамках СЗБП приймаються Радою ЄС (Радою із закордонних справ) за процедурою одноголосності (консенсусу), що дає кожній державі-члену право вето на більшість ключових питань.

Інструменти СЗБП представлені рішеннями чотирьох типів:

- 1) рішення щодо стратегічних цілей та інтересів ЄС;
- 2) рішення щодо формування спільних позицій;
- 3) рішення щодо спільних дій;
- 4) рішення щодо імплементації домовленостей щодо спільних позицій та спільних дій [1, 2, 4, 23].

Рішення щодо стратегічних цілей та інтересів ЄС приймаються на найвищому політичному рівні та утворюють фрейми для спільних позицій та спільних дій. Стратегічні документи в рамках даного інструменту представлені Європейською стратегією безпеки, Європейською стратегією проти розповсюдження зброї масового знищення, Європейською антитерористичною стратегією, Європейською стратегією внутрішньої безпеки тощо [2, 23].

Рішення щодо спільних позицій та спільних дій конкретизують положення Рішень щодо стратегічних цілей та інтересів ЄС і створюють основу для узгодження та гармонізації національних зовнішніх і безпекових політик. Ці інструменти являють собою проміжний етап між законодавчими актами та інструментами політичної співпраці.

Рішення щодо спільних позицій уточнюють стратегічні цілі ЄС і визначають узгоджений дипломатичний підхід щодо відносин з певною державою та/або регіоном. Основними напрямками, за якими приймаються рішення щодо спільних позицій, є вираження ставлення ЄС до дій іноземних держав або їх об'єднань щодо недотримання прав людини, демократії, верховенства права, міжнародних домовленостей тощо.

Рішення щодо спільних дій приймаються для визначення (або розширення) сфери запровадження цивільних або військових операцій в рамках СЗБП. Крім того, рішення щодо спільних дій можуть передбачати надання фінансової або іншої підтримки міжнародним організаціям, що беруть участь у провадженні діяльності щодо нерозповсюдження зброї масового знищення або щодо забезпечення миру.

Аналітична складова реалізації СЗБП забезпечується Інститутом досліджень проблем безпеки ЄС (European Union Institute for Security Studies, EUISS) і Супутниковим центром ЄС (European Union Sattelite Center, EUSC) [1, 2].

Крім того, оперативними інструментами СЗБП (засоби, за допомогою яких Європейський Союз практично втілює свої стратегічні цілі у зовнішніх відносинах), є:

Дипломатія. ЄС використовує дипломатію для просування своїх інтересів та цінностей у світі. Це включає переговори, посередництво та участь у міжнародних організаціях.

Економічні санкції. ЄС може застосовувати економічні санкції проти держав, що порушують міжнародне право або становлять загрозу для миру та безпеки.

Військові місії. ЄС може розгорнути військові місії для підтримки миру та безпеки, а також для надання гуманітарної допомоги.

Цивільне планування. ЄС розробляє плани цивільного реагування на надзвичайні ситуації, такі як стихійні лиха та техногенні катастрофи.

Спільна політика безпеки та оборони ЄС – це невід'ємний і ключовий компонент зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу (СЗБП), закріплений у Договорі про Європейський Союз (ДЄС) (зокрема, Стаття 42 ДЄС). СПБО охоплює як оборонні та військово-технічні аспекти, так і діяльність з реагування на цивільні та внутрішні кризи в ЄС та за його межами (включаючи поліцейські, судові та адміністративні місії) [1, 2, 4, 23].

Ключова мета – захист спільних інтересів та цінностей ЄС (демократії, верховенства права, прав людини), а також сприяння миру та стабільності у світі відповідно до принципів Статуту ООН.

Раніше політика називалася Європейською політикою безпеки та оборони (ЄПБО) (до Лісабонського договору 2009 р.). Лісабонський договір посилив СПБО, додавши положення про взаємну оборону/допомогу (Стаття 42(7) ДЄС) – т.зв. «пункт солідарності».

Ключові віхи розвитку СПБО:

1991 р. (Маастрихтський договір). Створення спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) – «друга колона» ЄС. Це стало рамковою основою для майбутнього розвитку оборонної компоненти.

1998 р. (Сен-Мало). Зустріч лідерів Великої Британії та Франції, що визначила необхідність для ЄС мати автономну здатність до дії, підтриману надійними військовими силами, що стало політичним імпульсом для створення Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО).

1999 р. (Кельн та Гельсінкі). Офіційне започаткування ЄПБО. Ухвалено Гельсінські головні цілі – створення до 2003 року Сил швидкого реагування ЄС для виконання «Петерсберзьких завдань» (гуманітарні, миротворчі, врегулювання криз).

1999 р. (Амстердамський договір). Закріплення Петерсберзьких завдань. Ці завдання, що пізніше стали функціональною основою СПБО, включають: гуманітарні та рятувальні місії, миротворчі операції та операції з врегулювання криз (включаючи примусове роззброєння) [1, 2, 4, 23].

Петерсберзькі завдання – це перелік сфер, у яких ЄС може проводити військові та цивільні місії. Вони були вперше визначені у 1992 році в Петерсберзі (Німеччина), а потім інтегровані в договори ЄС (нині – Стаття 43(1) ДЄС).

Початкові завдання:

Гуманітарні та рятувальні операції.

Миротворчі місії.

Операції з врегулювання криз (включаючи примусове роззброєння).

Розширення (Лісабонський договір):

Спільні операції з роззброєння.

Військове консультування та допомога.

Операції зі стабілізації після конфліктів.

Операції з боротьби з тероризмом.

Таким чином, на сучасному етапі СПБО фокусується не на колективній обороні (завдання НАТО), а на широкому спектрі операцій кризового менеджменту.

2003 р. Початок оперативної діяльності. Розгортання перших військових та цивільних місій ЄС, що підтвердило його оперативну готовність.

2009 р. (Лісабонський договір). Інституційне посилення. СПБО офіційно перейменовано на Спільну політику безпеки та оборони (СПБО). Встановлено: Положення про взаємну оборону/допомогу (Стаття 42(7) ДЄС – «Пункт солідарності»), створення посади Високого представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки [1, 2, 23].

2016 р. Ухвалення Глобальної стратегії ЄС у сфері зовнішньої політики та політики безпеки. Вона чітко артикулювала необхідність підвищення стратегічної автономії ЄС та стійкості держав-членів.

2022 р. Ухвалення «Стратегічного компасу» [6]. Цей документ визначає амбіції ЄС у сфері безпеки та оборони до 2030 року. Включає створення Сил швидкого розгортання ЄС (до 5000 військовослужбовців) та значне збільшення оборонних витрат та інновацій.

СПБО забезпечує ЄС оперативною здатністю для розгортання цивільних та військових місій поза межами Союзу (Петерсберзькі завдання).

СПБО являє собою комплекс заходів для забезпечення безпеки і обороноздатності ЄС. Ці заходи сумісні з діяльністю НАТО, але ЄС прагне мати власні оперативні можливості для:

Проведення операцій з підтримки миру (миротворчі місії).

Запобігання конфліктам (дипломатія, цивільні місії).

Зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту ООН (кризове регулювання).

Таким чином, СПБО є міждержавною (інтерговернментальною) формою співробітництва, на відміну від наднаціональних (супранаціональних) політик ЄС, оскільки рішення у сфері безпеки та оборони вимагають однотайності держав-членів.

СПБО – це порівняно нове явище у міжнародних відносинах. Наразі відсутні єдині, вичерпні теоретичні концепції, які б повністю розкривали її сутність та визначали її роль та місце у світовій системі безпеки. Ця політика ЄС знаходиться у процесі розвитку та інституціоналізації.

Фактично СПБО є інструментальним втіленням стратегічної автономії Європейського Союзу та проявом його прагнення стати повноцінним глобальним актором, здатним самостійно забезпечувати безпеку та стабільність.

У політології та міжнародних відносинах СПБО аналізується з позицій:

Неореалізму, як інструмент для зменшення залежності від США та посилення балансу сил у багатопольному світі.

Неофункціоналізму, як процес поступового нарощування компетенцій та інституцій у сфері, де раніше домінувала національна держава.

Ліберального інституціоналізму, як механізм багатосторонньої співпраці для ефективного управління кризами [1, 2, 4, 23].

Роль та місце СПБО у світовій системі безпеки визначається її відносинами з іншими ключовими міжнародними організаціями:

Відносини з НАТО:

СПБО має на меті діяти за принципом «взаємодоповнюваності» з НАТО, уникаючи зайвого дублювання функцій.

Співпраця базується на домовленостях «Берлін-плюс», що дозволяють ЄС використовувати ресурси та планувальні можливості НАТО (за згодою Альянсу) для власних операцій.

Фактично, СПБО виконує функції кризового менеджменту, тоді як НАТО залишається основою колективної оборони Європи.

Відносини з ООН:

Усі місії та операції СПБО проводяться відповідно до принципів Статуту ООН і часто – на підставі мандату Ради Безпеки ООН.

ЄС позиціонує себе як потужного партнера ООН у сфері миротворчості та запобігання конфліктам.

Таким чином, СПБО не є самодостатньою військовою структурою, а виступає унікальним комплексним інструментом цивільного та військового кризового менеджменту, що доповнює ООН та НАТО, поєднуючи оборонні спроможності з дипломатичними та економічними важелями.

Розвитку інтеграції в області безпеки та оборони сприяли як історичні передумови, так і сучасні геополітичні виклики. Ключовий вплив на становлення та розвиток СПБО мали наступні зовнішні чинники:

По-перше, зміна геополітичного ландшафту. Розпад СРСР та крах біполярної системи суттєво знизили ризик глобального збройного зіткнення. Це призвело до певної ерозії жорсткої залежності західноєвропейських держав від США як безальтернативного гаранта безпеки, створивши передумови для формування автономної європейської оборонної ідентичності.

По-друге, економічна необхідність. Значна економічна міць Європейського Союзу вимагала відповідного політичного виміру та дієвих інструментів для захисту власних інтересів на світовій арені. Це було спробою подолати імідж ЄС як «економічного гіганта, але політичного карлика», забезпечивши інтеграційному об'єднанню статус повноцінного геополітичного гравця.

По-третє, регіональні конфлікти на Балканах. Хоча процеси розпаду Югославії розпочалися наприкінці ХХ століття, саме на рубежі тисячоліть стало очевидним, що територіальні претензії та етнічні конфлікти на континенті вимагають нових підходів. Неefективність тогочасних європейських інструментів реагування на Югославські війни стала потужним

каталізатором для створення СПБО. Це продемонструвало, що для забезпечення безпеки Європейський Союз повинен володіти автономним потенціалом для врегулювання криз власними силами.

На додаток до історичних факторів, еволюцію СПБО у XXI столітті стимулюють нові зовнішні загрози, що вимагають збільшення військового потенціалу та поглиблення співпраці:

Посилення гібридних загроз та тероризму. Міжнародний тероризм, кібератаки, дезінформаційні кампанії та гібридні загрози вимагають комплексного реагування, що поєднує цивільні, розвідувальні та військові інструменти.

Геополітична напруга та зростання суперництва. Агресивна зовнішня політика Росії (анексія Криму, війна проти України) та піднесення Китаю як військово-економічного конкурента, посилили усвідомлення необхідності військової готовності та здатності самостійної оборони.

Усі ці зовнішні чинники підштовхнули ЄС до ухвалення концепції «Стратегічної автономії». Це не бажання ізолюватися, а прагнення до:

Здатності діяти – можливість самостійно приймати рішення та розгортати сили, якщо це необхідно, без повної залежності від партнерів (передусім, США).

Стійкості – забезпечення стійкості ланцюгів постачання, енергетичної безпеки та захисту критичної інфраструктури.

Таким чином, СПБО є прямим інституційним інструментом для досягнення Європейським Союзом стратегічної автономії.

Для реалізації Спільної політики безпеки та оборони ЄС застосовує широкий інструментарій, що має інтегрований характер. Він охоплює політико-дипломатичні заходи, цивільні та військові місії, а також потужну інституційну базу та фінансові механізми підтримки:

Дипломатія та цивільне планування. Застосовуються для запобігання конфліктам та врегулювання криз на ранніх стадіях. Включає політичний діалог, посередництво та розгортання цивільних місій.

Військові місії. Розгортаються для підтримки миру та безпеки (миротворчі операції), а також для надання військової консультативної допомоги та навчання місцевих сил.

Воєнні операції. У крайніх випадках ЄС може проводити повноцінні військові операції для захисту своїх інтересів та цінностей.

Сили швидкого розгортання – це ключовий інструмент оперативного реагування чисельністю до 5 000 військовослужбовців, призначений для швидкої відповіді на кризи в різних географічних контекстах. EU RDC прийшли на заміну концепції «Бойових груп ЄС» (EU Battlegroups), забезпечуючи вищу мобільність та інтегрованість [6, 7].

Ці структури забезпечують планування, управління та інтеграцію:

Постійне структуроване співробітництво (PESCO) – механізм, що дозволяє групі держав-членів ЄС поглиблювати свою оборонну інтеграцію та спільно розробляти військово-обладнання та можливості. Це гнучкий інструмент для підвищення ефективності оборонних інвестицій. У 2025 році, на

тлі триваючої агресії РФ проти України, проекти PESCO були переорієнтовані на швидке розгортання військової логістики та спільне виробництво боєприпасів (ASAP), що стало практичним втіленням концепції Оборонного союзу.

Військовий штаб (MPCC) та цивільний штаб (CPCC):

MPCC (Military Planning and Conduct Capability) – оперативний штаб для планування та управління невиконавчими військовими місіями.

CPCC (Civilian Planning and Conduct Capability) – штаб для планування та управління всіма цивільними місіями СПБО.

EDA – Європейське оборонне агентство (European Defence Agency) – сприяє розвитку оборонних можливостей ЄС, зміцнює співпрацю у сфері оборонних закупівель та досліджень [2].

Фінансування СПБО забезпечується через спеціальні механізми, що стимулюють співпрацю та спільні витрати:

Європейський оборонний фонд (EDF) — ключовий фінансовий інструмент, спрямований на стимулювання транскордонної співпраці у сфері оборонних досліджень та розробок. Фонд покликаний підвищити конкурентоспроможність оборонної промисловості ЄС, подолати фрагментацію ринку та сприяти створенню інноваційних оборонних технологій. Завдяки EDF держави-члени отримують стимули спільно інвестувати в розробку новітнього озброєння – від дронів і кіберзахисту до бойових літаків нового покоління.

Європейський фонд миру (EPF) – позабюджетний фонд, створений для фінансування спільних витрат на військові місії, а також для надання військової допомоги третім державам-партнерам (наприклад, підтримка України). Це дозволяє ЄС фінансувати поставки військового обладнання.

Для того, щоб Європейський Союз міг повністю взяти на себе відповідальність за врегулювання криз і діяти як гравець глобальної безпеки, держави-члени ЄС створили постійні політичні, військові та цивільні структури.

Ці інститути забезпечують політичний контроль, стратегічне керівництво, оперативне планування та виконання місій.

Таблиця 2.3.1– Структури СПБО

Структура (акронім)	Опис та основна функція
1	2
Політичні та стратегічні органи	
Комітет з політики та безпеки (PSC)	Ключовий політичний орган. Здійснює політичний контроль та стратегічне керівництво СПБО. Постійно відстежує міжнародну ситуацію, формує політичну реакцію ЄС на кризи та контролює виконання місій
Військово-політична група (PMG)	Готує та опрацьовує питання, що стосуються військово-політичних аспектів СПБО, для передачі їх на розгляд Комітету з політики та безпеки (PSC)
Комітет з цивільних аспектів врегулювання криз (CIVCOM)	Готує та опрацьовує питання, що стосуються цивільних аспектів СПБО (поліцейські, юридичні, моніторингові місії). Надає експертні поради PSC

Продовження таблиці 2.3.1

1	2
Військовий комітет Європейського Союзу (EUMC)	Складається з начальників генеральних штабів держав-членів ЄС. Надає військові консультації та рекомендації PSC. Найвищий військовий орган у структурі ЄС
Оперативні та планувальні органи	
Військовий штаб Європейського Союзу (EUMS)	Виконує функцію військового планування, раннього попередження та стратегічного аналізу для EUMC. Забезпечує військовою експертизою Високого представника ЄС.
Спроможність цивільного планування та проведення (CPCC)	Оперативний штаб для планування та управління всіма цивільними місіями СПБО
Можливості військового планування та проведення (MPCC)	Оперативний штаб для планування та управління невиконавчими військовими місіями (наприклад, тренувальними). Це фактично є військовою командною структурою ЄС
Директорат безпеки та оборони (SECDEF POL. DMD)	Структурний підрозділ Європейської служби зовнішньої діяльності (EEAS), що відповідає за розробку та імплементацію політики безпеки та оборони
Агентства та допоміжні органи	
Європейське оборонне агентство (EDA)	Сприяє розвитку оборонних можливостей ЄС, зміцнює співпрацю у сфері оборонних досліджень та закупівель
Європейський коледж безпеки та оборони (ESDC)	Забезпечує навчання та освіти для цивільного та військового персоналу, який бере участь у місіях СПБО
Супутниковий центр Європейського Союзу (SatCen)	Надає геопросторову розвідку та інформацію (супутникові знімки) для підтримки рішень та операцій СПБО
Інститут досліджень безпеки Європейського Союзу (EUISS)	Проводить дослідження та аналіз у сфері зовнішньої політики та політики безпеки для підтримки процесу прийняття рішень

Складено авторами на основі даних джерел [1, 2, 3, 5-7]

2.4. Політика ЄС у сфері економічної безпеки

Економічна безпека є важливою складовою європейської політики безпеки [1-3, 5-20, 22-24]. Вона визнається як один з ключових факторів, що впливають на загальну безпеку та стабільність Європи.

Економічна безпека має значення для європейської політики безпеки з кількох причин:

Економічна нестабільність може призвести до конфліктів (економічна криза, бідність та нерівність можуть призвести до соціальних заворушень, політичної нестабільності та навіть війн).

Економічні важелі можуть використовуватися для тиску на інші держави (економічні санкції, ембарго та інші економічні інструменти можуть використовуватися для примусу держав до зміни своєї поведінки).

Економічна співпраця може сприяти миру та безпеці (спільні економічні інтереси можуть стимулювати держави до співпраці та мирного вирішення конфліктів).

Політика Європейського Союзу у сфері економічної безпеки є відносно новою, еволюційною та інтегрованою концепцією. Вона значно посилилася після глобальної фінансової кризи 2008 року, пандемії COVID-19 та, особливо, після повномасштабного вторгнення росії в Україну, що виявило критичні залежності та вразливості ЄС [2, 3, 5-20, 22-24].

20 червня 2023 року Єврокомісія та Високий представник із закордонних справ і політики безпеки представили **Європейську стратегію економічної безпеки** [9], що чітко окреслила контури політика ЄС у сфері економічної безпеки, визначила її мету та завдання.

Мета Європейської стратегії економічної безпеки – оцінити й усунути ризики, зберігаючи за ЄС статус одного з найбільш відкритих і привабливих місць для бізнесу та інвестицій.

У Стратегії пропонується провести ретельну оцінку ризиків економічній безпеці за чотирма напрямками:

ризики для стійкості ланцюгів постачання, включаючи енергетичну безпеку;

ризики для фізичної та кібербезпеки критичної інфраструктури;

ризики, пов'язані з безпекою технологій і витоком технологій;

ризики використання економічної залежності чи економічного примусу як зброї [9].

Стратегія також визначає, як зменшити виявлені ризики за допомогою тристороннього підходу, а саме:

сприяння конкурентоспроможності ЄС шляхом зміцнення єдиного ринку, підтримки сильної та стійкої економіки, інвестування в кваліфікацію та сприяння дослідницькій, технологічній та промисловій базі ЄС;

захист економічної безпеки ЄС за допомогою низки існуючих політик та інструментів, а також розгляд нових для усунення можливих прогалин. Це буде зроблено пропорційно та чітко, щоб обмежити будь-який негативний ненавмисний вплив на європейську та світову економіку;

партнерство з якомога ширшим колом партнерів для зміцнення економічної безпеки, в тому числі шляхом просування та завершення торговельних угод, зміцнення інших партнерств, зміцнення міжнародного економічного порядку, заснованого на правилах, і багатосторонніх інституцій, таких як Світова організація торгівлі, та інвестування в сталий розвиток через Global Gateway [2, 9, 10, 11].

Стратегія передбачає такі дії:

1) розробку з державами-членами рамки для оцінки ризиків, що впливають на економічну безпеку ЄС. Це включає створення переліку технологій, що мають вирішальне значення для економічної безпеки, та оцінку їхніх ризиків з метою розробки відповідних заходів пом'якшення;

2) участь у структурованому діалозі з приватним сектором для розвитку колективного розуміння економічної безпеки та заохочувати їх до проведення належної перевірки та управління ризиками в світлі проблем економічної безпеки;

- 3) подальша підтримка технологічного суверенітету ЄС та стійкості ланцюгів доданої вартості в ЄС, у тому числі шляхом розробки критичних технологій через Платформу стратегічних технологій для Європи (STEP);
- 4) переглянути Регламент перевірки прямих іноземних інвестицій;
- 5) вивчити варіанти забезпечення адекватної цільової підтримки досліджень і розробки технологій подвійного використання;
- 6) повністю імплементувати регламент експортного контролю ЄС щодо товарів подвійного використання та внести пропозиції щодо забезпечення його ефективності та ефективності;
- 7) вивчити разом з державами-членами, які ризики для безпеки можуть виникнути внаслідок зовнішніх інвестицій, і на цій основі запропонувати ініціативу до кінця року;
- 8) пропонувати заходи для покращення безпеки досліджень, забезпечуючи систематичне та суворе застосування існуючих інструментів, а також виявляючи та усуваючи будь-які прогалини, що залишаються;
- 9) вивчити цілеспрямоване використання інструментів Спільної зовнішньої політики та політики безпеки для посилення економічної безпеки ЄС, включаючи набори інструментів гібридної та кібердипломатії та набори інструментів маніпулювання зовнішньою інформацією та втручання (FIMI);
- 10) доручити Єдиній розвідувально-аналітичній системі ЄС (SIAC - EU Single Intelligence Analysis Capacity) працювати конкретно над виявленням можливих загроз економічній безпеці ЄС;
- 11) забезпечити повну інтеграцію захисту та просування економічної безпеки ЄС у зовнішню діяльність Європейського Союзу та активізувати співпрацю з третіми державами з питань економічної безпеки [2, 9].

На основі Європейської стратегії економічної безпеки у **2024 році** було представлено **Пакет заходів зі зміцнення економічної безпеки Європейського Союзу в умовах війни росії проти України і зростання геополітичної напруженості**, що містить ключові «Білі книги» та пропозиції щодо конкретних заходів [2, 10-24].

Ключовими «Білими книгами» з економічної безпеки ЄС є:

Біла книга про рамки контролю вихідних інвестицій. Ця біла книга ініціювала обговорення необхідності моніторингу та, потенційно, контролю за вихідними інвестиціями (інвестиціями компаній ЄС у треті держави). Моніторинг та контроль за вихідними інвестиціями покликані запобігти витоку критичних технологій та ноу-хау до держав, що можуть використати їх для військових цілей або для підриву безпеки ЄС (наприклад, Китай). Біла книга про рамки контролю вихідних інвестицій започаткувала у 2024 році проведення публічних консультацій та збір даних від держав-членів і бізнесу щодо наявних ризиків у стратегічних секторах (наприклад, квантові обчислення, передові напівпровідники). На основі результатів консультацій, **15 січня 2025 року** Єврокомісія ухвалила **Рекомендацію (ЄС) 2025/63** щодо перегляду вихідних інвестицій у критичні технології, що зобов'язала держави-члени розпочати системний моніторинг вихідних інвестицій. У липні 2025 р. було завершено перший етап збору даних, що заклало основу

для майбутньої законодавчої ініціативи щодо загальноєвропейського механізму скринінгу (очікується у 2026 р.) [2, 10-24].

Біла книга про контроль за експортом товарів подвійного призначення. Ця біла книга зосереджена на посиленні та гармонізації правил контролю за експортом товарів та технологій, що можуть бути використані як у цивільних, так і у військових цілях. Це критично важливо для підтримки санкційного режиму та запобігання посиленню військового потенціалу агресивних режимів. У межах зазначено білої книги вивчено шляхи уникнення множинності національних контролів державами-членами, що може підірвати ефективність загальноєвропейської політики та цілісність Єдиного ринку; здійснено оцінку потенціалу регулювання нових технологій (наприклад, штучного інтелекту) у рамках чинного законодавства ЄС про товари подвійного призначення. У жовтні 2025 року Європейська Комісія представила офіційний Звіт про оцінку Регламенту (ЄС) 2021/821. Звіт підтвердив, що чинна система занадто повільно реагує на нові технології (ШІ, напівпровідники). Тому у 2025 році було запроваджено механізм «координованих національних списків контролю». Це дозволило ЄС впроваджувати обмеження на експорт новітніх технологій, навіть якщо вони ще не затверджені на міжнародному рівні. Крім того, у 2025 році ЄС зобов'язав експортерів включати у контракти пункт «No-Russia/No-Belarus» не лише для готових товарів, а й для інтелектуальної власності (технологій), що передаються за ліцензіями; було синхронізовано списки «Список спільних високопріоритетних товарів» (Common High Priority Items List), що суттєво ускладнило постачання критичних компонентів для російського ОПК через треті держави [2, 10-24].

Біла книга про посилення підтримки НДДКР щодо технологій подвійного призначення. Зазначена біла книга спрямована на підтримку наукових досліджень та розробок у критичних технологіях, що мають подвійне застосування, для забезпечення технологічного лідерства та зменшення залежності ЄС. У межах цієї білої книги було здійснено оцінку того, чи існуючі програми ЄС (наприклад, Horizon Europe) достатньо підтримують технології з потенціалом подвійного призначення та чи потрібні нові фінансові інструменти для їхнього стимулювання; сформульовано рекомендації щодо формування політики для кращої інтеграції цивільної, оборонної та космічної промисловості (Action Plan on synergies between civil, defence and space industries) для максимального використання інноваційного потенціалу. Фактично, цей План дій став операційною основою для інтеграції цивільних і військових технологій у 2025 році [2, 10-24].

Окрім Білих книг, Стратегія 2023 року виступила передумовою для появи ще двох критично важливих документів (один законодавчий і один стратегічний):

Новий Регламент про скринінг прямих іноземних інвестицій (Regulation (EU) 2024/2847) [2, 23]. У 2024 році було запропоновано, а протягом 2025 року фіналізовано оновлення правил перевірки іноземних інвестицій, що надходять в ЄС. Тепер усі 27 держав ЄС зобов'язані мати

національні механізми скринінгу (раніше це було добровільно). Контроль тепер може поширюватися на компанії в межах ЄС, які фактично контролюються іноземними суб'єктами (проблема «підставних» фірм) [2, 23].

Пропозиція щодо Рекомендації Ради (Council Recommendation (EU) 2024/1458) [2, 23] про посилення безпеки досліджень, спрямовані на захист європейських наукових розробок від крадіжки інтелектуальної власності та небажаного передання технологій. У червні 2025 року Рада ЄС затвердила практичні механізми імплементації Рекомендації щодо безпеки досліджень, що дозволило запровадити:

Toolkit для університетів – набір інструментів для перевірки іноземних партнерів.

Європейський центр підтримки безпеки досліджень (Research Security Support Centre), створений у 2025 році для надання консультацій науковцям щодо ризиків співпраці з певними державами (наприклад, з військовими університетами Китаю чи РФ).

Таким чином, стратегія 2023 року визначила три загальні, постійні напрями роботи:

1. Управління ризиками. Спільна оцінка ризиків у чотирьох ключових сферах: а) стійкість ланцюгів постачання (наприклад, критична сировина); б) безпека критичної інфраструктури (фізична та кібер-); в) технологічна безпека та витік ноу-хау; г) економічний примус (шантаж з боку третіх держав).

2. Законодавчі інструменти захисту. Скринінгу ПІІ (прямих іноземних інвестицій). Прийняття антипримусового інструменту (для швидкої реакції на економічний тиск).

3. Партнерство та диверсифікація. Створення стратегічних партнерств з надійними третіми державами (наприклад, з Японією, Канадою, Австралією) для диверсифікації джерел сировини та ланцюгів постачання, зменшуючи залежність від одного постачальника.

Ці ініціативи демонструють перехід ЄС від політики «наївного» глобалізму до політики «відкритої стратегічної автономії», де торгівля та безпека є взаємозалежними.

Таким чином, політика економічної безпеки ЄС базується на принципі «відкритої стратегічної автономії» – збереження глобальної відкритості торгівлі та інвестицій при одночасному зниженні критичної залежності у ключових галузях, що в межах Стратегії економічної безпеки подається як 3Р принципи: просування (promote), захист (protect) та партнерство (partner) (рис.2.4.1).

Політика ЄС у цій сфері реалізується через **три взаємопов'язані напрями**:

1. Зниження критичних залежностей. Фактично, це центральний елемент сучасної політики економічної безпеки ЄС. ЄС зосереджується на виявленні та усуненні вразливостей, що можуть бути використані геополітичними конкурентами.

PROMOTING

the EU's competitiveness by bolstering its Single Market, innovation, technological and industrial capacities.

PROTECTING

the EU's economic security through a range of existing and new tools.

PARTNERING

with others to strengthen economic security, notably by working with reliable partners to address shared security concerns through diversified and improved trade agreements, strengthening international rules and institutions, and investing in sustainable development.

Рисунок 2.4.1 – 3P принципи Стратегії економічної безпеки [9, 23]

Так, у 2023 році Єврокомісія прийняла *Акт про критичну сировину* (Critical Raw Materials Act) [2, 23], метою якого є гарантувати, що до 2030 року не менше 10% річного споживання стратегічної сировини вироблятиметься в ЄС, а залежність від однієї третьої держави для будь-якої критичної сировини не перевищуватиме 65%. Визначила критичні технології (наприклад, штучний інтелект, квантові технології, біотехнології) та забезпечила підтримку їхнього внутрішнього виробництва в ЄС. Почала реалізацію програми *REPowerEU*, що спрямована на швидке позбавлення від залежності від російського газу та прискорення переходу на відновлювані джерела енергії, що підвищує енергетичний суверенітет [2, 10-24].

2. Захист технологічної переваги та внутрішнього ринку. ЄС створює інструменти для захисту своїх технологій та економіки від недобросовісної конкуренції та зовнішнього втручання. Так, з 2020 року діє *Регламент, що дозволяє державам-членам перевіряти іноземні інвестиції*, якщо вони можуть становити загрозу для безпеки чи громадського порядку (особливо у критичних галузях, інфраструктурі та технологіях). У 2023 році ЄС розробив *Інструмент боротьби з примусом* (Anti-Coercion Instrument). Він дозволяє ЄС накладати мита, обмежувати доступ до ринку чи інвестицій у відповідь на економічний шантаж або примус з боку третіх держав. Розроблено єдиної системи контролю за експортом критичних технологій подвійного призначення (цивільного та військового).

3. Співпраця та партнерство. ЄС прагне не до ізоляції, а до розширення партнерства для диверсифікації та спільного захисту шляхом:

Укладення стратегічних партнерств із надійними третіми державами для забезпечення доступу до сировини, енергії та компонентів (наприклад, з Канадою, Австралією, Японією).

Використання колективної ваги ЄС (як найбільшого торговельного блоку у світі) для забезпечення справедливої торгівлі та захисту від субсидованого демпінгу.

Поглиблення співпраці з державами-кандидатами (наприклад, Україною) у сфері енергетичної, цифрової та продовольчої безпеки, розглядаючи їх як частину майбутньої зони безпеки ЄС.

Таким чином, політика економічної безпеки ЄС є комплексною стратегією, що балансує між ринковою відкритістю та необхідністю захисту критичних активів перед геополітичними викликами.

Питання для самоконтролю

У чому полягала основна ідея Декларації Робера Шумана 9 травня 1950 року?

Які шість держав стали засновниками Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС)?

Чим відрізнялося Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) від Євратому згідно з Римськими договорами?

Яку головну мету поставив перед державами-членами Єдиний європейський акт (1987)?

Чому Маастрихтський договір вважається «поворотним моментом» в історії інтеграції?

Опишіть сутність системи «трьох опор» ЄС, що діяла до 2009 року.

Яке розширення ЄС називають «Великим Східним розширенням» і чому?

Назвіть три ключові інновації Лісабонського договору в частині суб'єктності ЄС.

Як змінилися пріоритети Багаторічних фінансових рамок ЄС у періоди 2021–2027 та 2024–2029 років?

Що означає термін «деризикація» (de-risking) у контексті сучасного стратегічного циклу ЄС?

Опишіть «інституційний трикутник» ЄС: які органи до нього входять та чиї інтереси вони представляють?

У чому полягає унікальність законодавчої ініціативи Європейської Комісії?

Яка роль Європейської Ради в системі врядування ЄС і чому вона не видає законів?

Поясніть різницю між Радою ЄС та Європейською Радою.

Як працює система «подвійної більшості» при прийнятті рішень у Раді ЄС?

Що таке «тріологи» і як вони впливають на швидкість законодавчого процесу?

У чому полягає функція Суду ЄС як «охоронця права» Спільноти?

Як національні парламенти держав-членів можуть впливати на законодавство ЄС через принцип субсидіарності?

Які інституції ЄС відповідають за фінансовий контроль та монетарну стабільність?

Чим регламенти ЄС відрізняються від директив за способом їх імплементації?

Які фактори зумовили появу Глобальної стратегії ЄС у 2016 році?

Поясніть концепцію «стійкості» як одного з пріоритетів Глобальної стратегії.

Що означає «принциповий прагматизм» у зовнішній політиці ЄС?

Охарактеризуйте роль Високого представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки (HR/VP).

Що таке Європейська служба зовнішньополітичної діяльності (ЄЗСД) та які її основні функції?

Опишіть сутність «Стратегічного компасу» 2022 року. Які конкретні цілі він ставить до 2030 року?

У чому полягає відмінність між Спільною зовнішньою та безпековою політикою (СЗБП) та Спільною політикою безпеки та оборони (СПБО)?

Які завдання входять до переліку «Петерсберзьких завдань» у сучасній редакції?

Поясніть механізм «Берлін-плюс» у відносинах між ЄС та НАТО.

Що передбачає «пункт солідарності» (стаття 42(7) ДЕС) Лісабонського договору?

Назвіть три складові принципу «3Р» у Стратегії економічної безпеки ЄС.

Чим зумовлена необхідність контролю за вихідними інвестиціями (outbound investments)?

Які категорії товарів входять до «Списку спільних високопріоритетних товарів»?

У чому полягає головна зміна нового Регламенту про скринінг ПШ, погодженого у 2025 році?

Як ЄС планує захищати «безпеку досліджень» в університетах та наукових центрах?

Тестові завдання для контролю знань

1. Декларація Робер Шумана від 9 травня 1950 року стала підґрунтям для створення:

- А. Європейського економічного співтовариства (ЄЕС)
- Б. Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС)
- В. Організації Північноатлантичного договору (НАТО)
- Г. Європейського Союзу (ЄС)

2. Головною метою Єдиного європейського акта було визначено:

- А. Запровадження спільної валюти євро
- Б. Створення спільної зовнішньої та безпекової політики
- В. Завершення формування єдиного внутрішнього ринку та «чотирьох свобод»
- Г. Офіційне заснування Європейського Парламенту

3. Інституція ЄС, що представляє інтереси громадян Союзу та обирається шляхом прямого загального голосування:

- А. Рада Європейського Союзу
- Б. Європейська Рада

- В. Європейська Комісія
- Г. Європейський Парламент

4. Механізм «подвійної більшості» при прийнятті рішень у Раді ЄС передбачає підтримку рішення за умови, що його підтримують:

- А. 55% держав-членів, що представляють не менше 65% населення ЄС
- Б. 75% держав-членів незалежно від кількості населення
- В. простою більшістю голосів (50% + 1 голос)
- Г. усі 27 держав-членів одногласно

5. Посада Високого представника із закордонних справ і політики безпеки, який очолює дипломатичний корпус ЄС, була запроваджена:

- А. Маастрихтським договором
- Б. Амстердамським договором
- В. Ніццьким договором
- Г. Лісабонським договором

6. Операційним планом дій ЄС у сфері безпеки та оборони до 2030 року, що передбачає створення Сил швидкого розгортання, є:

- А. Глобальна стратегія ЄС (2016 р.)
- Б. Стратегічний компас (2022 р.)
- В. План дій «Зелений курс»
- Г. Акт про цифрові послуги

7. Згідно зі Стратегією економічної безпеки 2023 року, напрям «Protect» (Захист) зосереджений на:

- А. Інвестуванні в наукові розробки та ІІІ
- Б. Укладенні нових торговельних угод з Латинською Америкою
- В. Використанні інструментів скринінгу інвестицій та експортного контролю
- Г. Розширенні ЄС за рахунок держав Західних Балкан

8. Новий Регламент про скринінг прямих іноземних інвестицій, погоджений у 2025 році, встановлює:

- А. Добровільний характер створення систем перевірки інвестицій
- Б. Повну заборону на залучення капіталу з країн, що не входять до ЄС
- В. Обов'язок усіх 27 держав-членів мати національні механізми скринінгу
- Г. Право європейського парламенту особисто накладати вето на будь-яку угоду

9. Центральною ідеєю концепції «відкритої стратегічної автономії» ЄС є:

- А. Повна економічна ізоляція Європи від світових ринків

Б. Збереження відкритості торгівлі при одночасному зниженні критичних залежностей

В. Відмова від співпраці з НАТО у сфері безпеки

Г. Перехід усіх держав-членів на єдину податкову систему

10. Інструментом, що дозволяє ЄС накладати мита або обмежувати доступ до ринку у відповідь на економічний шантаж третіх держав, є:

А. Антипримусовий інструмент (Anti-Coercion Instrument)

Б. Програма Horizon Europe

В. Механізм REPowerEU

Г. Шенгенська угода

Література до розділу 2

1. Довідник з європейської інтеграції / [колектив авторів] ; під ред. О. Б. Чернеги. 3-тє вид., переробл. і доповн. Кривий Ріг : ТОВ «Октан-Принт», 2019. 520 с.

2. European Union. Official website. URL: <https://european-union.europa.eu/>.

3. European Commission. Official website. URL: https://commission.europa.eu/index_en.

4. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF.

5. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf.

6. A Strategic Compass for Security and Defence. European External Action Service. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en.

7. From Vision to Action: The EU Global Strategy in Practice - Three years on. (2019). URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_global_strategy_2019.pdf.

8. Ursula von der Leyen. Political Guidelines for the next European Commission 2024–2029. URL: https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683-f63ffb2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf.

9. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council on “European Economic Security Strategy”. Brussels, 20.6.2023 JOIN(2023) 20 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023JC0020>.

10. Commission proposes new initiatives to strengthen economic security. Press corner. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_363.

11. Conor McCaffrey, Niclas Poitiers. Instruments of economic security. Bruegel Working Paper, 2024. URL: <https://www.bruegel.org/working-paper/instruments-economic-security>.

12. European Economic Security: Current practices and further development. European Parliament, 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/754449/EXPO_IDA\(2024\)754449_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/754449/EXPO_IDA(2024)754449_EN.pdf).
13. Hybrid and cybersecurity threats and the European Union's financial system. Bruegel Policy Brief. URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/hybrid-and-cybersecurity-threats-and-european-unions-financial-system>.
14. Report from the Commission on the Implementation and Enforcement of EU Trade Policy. European Commission. <https://www.europeansources.info/record/report-on-the-implementation-and-enforcement-of-eu-trade-policy-2/>.
15. Factsheet on an EU approach to enhance economic security. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_23_3359.
16. Eliza Lockhart. RUSI European Economic Security Taskforce Meeting 2: Systems and Structures. February 2025. URL: <https://static.rusi.org/european-economic-security-taskforce-meeting-two-conference-report-february-2025.pdf>.
17. Eliza Lockhart. RUSI Economic Security Taskforce Meeting 3. URL: <https://static.rusi.org/cr-economic-security-taskforce-3.pdf>.
18. Natsuya Yuzue, Takashi Sekiyama. Defining economic security through literature review. *Frontiers in Political Science*, 2025. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2025.1501986/full>.
19. Strategic Autonomy and European Economic and Research Security. European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-research-and-innovation/europe-world/international-cooperation/strategic-autonomy-and-european-economic-and-research-security_en.
20. Georg Riekeles, Paweł Świeboda. Europe's Make-or-Break Moment: Putting Economic Security at the Heart of the EU's 2024-2029 Strategic Agenda. URL: https://d1xp398qalq39s.cloudfront.net/content/PDF/2024/Economic_Security_Discussion_Paper.pdf.
21. Have your say. Public Consultations and Feedback. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say_uk
22. Annex to the Commission Recommendation on critical technology areas for the EU's economic security for further risk assessment. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/document/download/d2649f7e-44c4-49a9-a59d-bffd298f8fa7_en?filename=C_2023_6689_1.
23. EUR-Lex. Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/>.
24. Practical guidelines on export restrictions to Russia and Belarus published. DG Trade. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/news/practical-guidelines-export-restrictions-russia-and-belarus-published-2022-03-18_en.

РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

План викладу і засвоєння матеріалу:

3.1. Варіативність загроз економічній безпеці в умовах євроінтеграції.

3.2. Європейська інтеграція як загроза економічній безпеці держав-членів.

3.3. Європейська інтеграція як загроза економічній безпеці України.

Питання для самоконтролю

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 3

3.1. Варіативність загроз економічній безпеці в умовах євроінтеграції

Інтеграція в ЄС створює як спільні (системні, що є наслідком самої архітектури ЄС), так і специфічні (асиметричні, що визначаються «різною швидкістю» інтеграції держав-членів) загрози, інтенсивність яких залежить від рівня розвитку та структури економіки кожної держави-члена.

I. Спільні (системні) загрози для всіх членів ЄС – ці загрози виникають через необхідність дотримання єдиних правил та через взаємозалежність у рамках спільного ринку та економічного та валютного союзу (єврозони) [1-7, 11-14, 16-20].

Таблиця 3.1.1 – Загрози інтеграції в ЄС

Загроза <i>1</i>	Сутність <i>2</i>	Основний прояв <i>3</i>
Вразливість до зовнішніх шоків	Глибока інтеграція фінансових ринків та ланцюгів постачання робить усіх членів чутливими до криз в інших країнах (ефект доміно)	Фінансова криза в Греції (2010 р.) спричинила проблеми в банківських системах Португалії, Іспанії та Ірландії. Пандемія COVID-19 продемонструвала залежність від постачань з Азії
Обмеження суверенітету (втрата інструментів)	Країни єврозони втрачають незалежність торговельної, монетарної політики (передається ЄЦБ) та валютний курс як інструмент антикризового регулювання	Держава-член не може самостійно здійснювати зовнішньоторгвельну політику, девальвувати валюту для відновлення конкурентоспроможності експорту після кризи, що може посилити рецесію
Міграція робочої сили	Вільний рух робочої сили призводить до відтоку кваліфікованих кадрів із держав із нижчими зарплатами до держав із вищими	«Витік мізків» із Східної та Південної Європи (наприклад, Болгарія, Румунія, Польща) до Німеччини, Нідерландів та Великої Британії (до Brexit)
Посилення конкуренції	Відкриття ринку та усунення протекціоністських бар'єрів	Неспроможність національних виробників у менш розвинених державах конкурувати з транснаціональними корпораціями Західної Європи

Продовження таблиці 3.1.1

1	2	3
Соціальні дисбаланси	Інтеграційні процеси можуть посилювати регіональну та соціальну нерівність. Капітал і робоча сила концентруються у найбільш розвинених регіонах, створюючи економічну депресію в периферійних областях	Зростання розриву в доходах між інтегрованими та неінтегрованими секторами, посилення регіональної асиметрії (особливо актуально для прикордонних регіонів), що може призвести до соціальної напруги та політичної нестабільності
Залежність від критичних технологій та сировини	Висока концентрація постачальників стратегічних ресурсів (літій, рідкоземельні метали) та чипів за межами ЄС	Залежність від Китаю (понад 90%) у постачанні сировини для «зеленої» енергетики; дефіцит напівпровідників для автопрому
Надмірний регуляторний тиск	Впровадження жорстких екологічних (Green Deal) та цифрових стандартів здорожчує ведення бізнесу	Високі витрати МСБ на комплаєнс (GDPR, AI Act), що знижує їхню конкурентність порівняно з фірмами з США чи Китаю
Енергетична вразливість	Перехід від дешевих викопних ресурсів до дорожчих відновлюваних джерел у період трансформації	Високі ціни на електроенергію для промисловості (особливо в Німеччині), що призводить до ризику деіндустріалізації

Складено авторами на основі даних [1-20]

Для забезпечення економічної безпеки в умовах інтеграції, держава повинна застосовувати активну політику адаптації та захисту, спрямовану на підвищення конкурентоспроможності, збереження критичних кадрів та використання інтеграційних механізмів для структурної модернізації, а не лише для відкриття ринків.

II. Асиметричні та специфічні загрози – ці загрози виникають через асиметрію розвитку, географічне положення та структурні особливості економіки конкретної держави-члена інтеграційного блоку [1-20].

1. Країни Центральної та Східної Європи (Польща, Угорщина, Румунія, Болгарія)

Загроза – асиметрія розвитку та відтоку капіталу. Інтеграція призводить до швидкого, але незбалансованого зростання. Іноземний капітал домінує у банківському секторі та промисловості, що робить їхні економіки залежними від політики штаб-квартир.

Специфічна загроза (Угорщина, Польща) – політико-інституційна безпека. Конфлікти між національними урядами та інститутами ЄС (Європейською Комісією, Судом ЄС) щодо принципів верховенства права та демократії, що може призвести до заморожування фінансування з Фондів ЄС, створює фінансову загрозу для розвитку та інфраструктури.

2. Країни Південної Європи (Греція, Італія, Іспанія, Португалія)

Загроза – надмірне боргове навантаження. Неможливість гнучкої монетарної політики в єврозоні загострює проблеми з високим державним боргом (порушення Маастрихтських критеріїв).

Специфічна загроза (Італія, Греція) - криза суверенного боргу. Високий рівень державного боргу (особливо в Італії, що перевищує 140% ВВП) створює системний ризик для всієї Єврозони. Зростання відсоткових ставок ЄЦБ для боротьби з інфляцією призводить до різкого зростання вартості обслуговування боргу, що може викликати нову боргову кризу.

3. Країни Балтії (Естонія, Латвія, Литва)

Загроза – енергетична та геополітична безпека. Історична залежність від енергоносіїв з Росії та пряма географічна межа з потенційно ворожим сусідом.

Специфічна загроза – транспортна та енергетична ізоляція. Довготривала залежність від інфраструктурних зв'язків, що проходять через Схід, що вимагає масивних інвестицій у синхронізацію з європейськими мережами (проекти Rail Baltica та синхронізація електромереж).

4. Невеликі та експортно-орієнтовані економіки (Ірландія, Мальта, Люксембург)

Загроза – податкова безпека та тиск на гармонізацію. Ці держави використовують конкурентоспроможне податкове законодавство для залучення великих ТНК та ПП.

Специфічна загроза (Ірландія, Люксембург) – втрата податкової привабливості. Політика ЄС та ОЕСР, спрямована на гармонізацію корпоративного податку (наприклад, глобальний мінімальний податок 15% [20]), прямо загрожує їхній бізнес-моделі та може призвести до відтоку інвестицій та податкових надходжень.

Таким чином, інтеграція трансформує національну систему економічної безпеки, переводячи ризики з рівня внутрішньої макроекономічної нестабільності на рівень системної вразливості (спільні загрози) та асиметричних залежностей (специфічні загрози). Ефективне управління економічною безпекою в ЄС вимагає не лише дотримання спільних критеріїв, але й розробки національних стратегій для подолання власних структурних та геополітичних загроз.

3.2. Європейська інтеграція як загроза економічній безпеці держав-членів

Загрози, породжені інтеграцією, можна класифікувати за двома основними напрямками: втрата автономії (суверенітету) та посилення асиметрії та вразливості.

I. Загрози, пов'язані з втратою національної автономії (суверенітету). Найбільш значущі ризики виникають у Єврозоні, де держави делегували найбільше повноважень на наднаціональний рівень.

1. Втрата незалежної монетарної політики (для країн Єврозони – 20 із 27 держав ЄС, у 2025 році відбудеться планове приєднання до Єврозони Болгарії; не входять – Польща, Румунія, Угорщина, Чехія, Швеція). Держави-члени, що прийняли євро, втрачають можливість використовувати ключові інструменти антикризового реагування: зміну облікової ставки та

девальвацію національної валюти. Так, наприклад, коли конкурентноспроможність держави знижується, вона не може девальвувати валюту для здешевлення експорту та стимулювання економіки. Замість цього вона змушена покладатися виключно на внутрішню девальвацію (зниження зарплат, скорочення витрат тощо), що веде до тривалої рецесії, зростання безробіття та соціальних дисбалансів (загроза соціальній безпеці) [12].

2. Обмеження фіскальної автономії. Пакт стабільності та зростання ЄС вимагає від держав-членів дотримуватися суворих обмежень щодо дефіциту бюджету (не більше 3% ВВП) та державного боргу (не більше 60% ВВП). У періоди економічних криз або рецесій ці обмеження не дозволяють урядам використовувати повноцінне фіскальне стимулювання (збільшення державних витрат чи зниження податків), необхідне для підтримки внутрішнього попиту та уникнення глибокого спаду. Це обмежує здатність держави захищати національну економіку [6, 10, 11].

3. Обмеження торговельної автономії. У рамках митного союзу національні уряди втрачають право самостійно встановлювати імпорتنі тарифи та квоти для захисту окремих чутливих галузей. Якщо національний виробник (наприклад, сталеливарний завод у Польщі) стикається з масованим демпінгом з боку третіх держав (наприклад, Китаю), держава не може швидко запровадити захисні мита. Вона змушена покладатися на загальну торговельну політику ЄС, що часто повільніша та компромісніша, що створює загрозу для промислової безпеки [3, 5, 19].

II. Загрози, пов'язані з асиметрією та вразливістю. Інтеграція створює єдине поле для конкуренції, де виграють сильніші гравці, а слабші стають більш вразливими [12, 13, 14, 19].

1. Асиметрія розвитку та посилення конкуренції. Принцип вільного руху капіталу та товарів створює ідеальні умови для транснаціональних компаній (ТНК) із Західної Європи. Вони витісняють національних виробників на менш розвинених ринках (наприклад, у Східній Європі). Відбувається деіндустріалізація та структурна залежність периферійних держав. Вони стають переважно постачальниками сировини, НДДКР та фінансовий капітал концентруються у державах-лідерах (Німеччина, Франція тощо).

2. Неконтрольована міграція робочої сили. Вільний рух осіб призводить до постійного відтоку найбільш кваліфікованих, молодих і динамічних кадрів із держав із низькими доходами до держав із вищими. Це підриває людський капітал та інноваційний потенціал держав-донорів (Болгарія, Румунія, держави Балтії). Відтік лікарів, інженерів та ІТ-фахівців загрожує соціальній безпеці (дефіцит медичного персоналу) та технологічній безпеці (сповільнення розвитку). Крім того, коли виїжджає молодь, навантаження на пенсійну систему держави-донора зростає, що створює загрозу бюджетній безпеці у довгостроковій перспективі.

3. Посилення вразливості до зовнішніх шоків (ефект доміно). Глибока фінансова та економічна взаємозалежність означає, що криза, що виникає в одній великій державі-члені або за межами ЄС, миттєво

поширюється на інші держави. Фінансова криза 2008 року, спричинена американськими іпотечними проблемами, швидко передалася через банківську систему Німеччини та Франції до Ірландії та Іспанії, спровокувавши там локальні кризи. Це демонструє, що інтеграція збільшує системний ризик.

4. Енергетична залежність та спільна політика ЄС. Перехід до спільної енергетичної політики та реалізація «Європейського зеленого курсу» (European Green Deal) створює специфічні виклики для енергетичної безпеки окремих держав-членів:

Втрата контролю над енергетичним комплексом. Хоча формально держави ЄС мають право самостійно визначати структуру свого енергоспоживання, жорсткі екологічні директиви фактично примушують до передчасного закриття вугільних шахт та теплових електростанцій. Це створює загрозу для держав з високою часткою викопного палива (наприклад, Польща, Чехія), оскільки веде до дефіциту потужностей та зростання цін на електроенергію для промисловості [15-19].

Залежність від наднаціональних екологічних стандартів. Впровадження механізму прикордонного вуглецевого коригування (СВАМ) та системи торгівлі викидами підвищує собівартість продукції енергоємних галузей. Для менш технологічно розвинених економік це стає загрозою конкурентоспроможності, оскільки національні уряди не можуть субсидувати енерговитрати підприємств через правила ЄС щодо державної допомоги [14-19].

Інфраструктурна вразливість. Спільний енергетичний ринок передбачає високий рівень взаємозалежності. Технічна аварія або дефіцит ресурсу в одній державі-сусідові (через спільні мережі) може спровокувати каскадне відключення або різке зростання цін на всьому регіональному ринку, що демонструє посилення системного ризику [15-19].

Обмеження у виборі постачальників. Спільна зовнішня енергетична політика ЄС може обмежувати держави-члени у підписанні сепаратних вигідних контрактів із третіми сторонами, якщо вони суперечать загальній стратегії блоку або нормам енергетичних пакетів ЄС. Це створює певний конфлікт інтересів: з одного боку, обмежується фінансова автономія держави у забезпеченні національної економіки дешевими ресурсами, а з іншого – запобігається виникненню критичної стратегічної залежності від постачальників, що використовують енергоресурси як інструмент політичного тиску.

Таким чином, європейська інтеграція вимагає відмови від частини національного економічного суверенітету в обмін на стабільність і доступ до спільного ринку. Однак, ця відмова створює нові, структурні загрози, особливо для менш конкурентоспроможних економік. Управління економічною безпекою в ЄС полягає у використанні фондів ЄС для компенсації цих асиметрій та забезпеченні фіскальної гнучкості під час криз.

3.3. Європейська інтеграція як загроза економічній безпеці України

Враховуючи, що економіка України на поточному етапі є структурно слабшою та менш конкурентоспроможною порівняно з середніми показниками ЄС, ризики економічної асиметрії стають особливо гострими. У контексті приєднання до механізмів СПБО та економічної безпеки ЄС, Україна може зіткнутися з викликом «подвійного тиску»: необхідністю адаптуватися до жорстких регуляторних стандартів блоку (зокрема у сфері інвестиційного скринінгу та енергетики) при одночасному дефіциті внутрішніх ресурсів для швидкої модернізації промисловості.

Загрози для України актуалізуються переважно на етапах входження до спільного ринку та поглиблення секторальної інтеграції. Вони зумовлені суттєвим розривом у стартових умовах: український бізнес змушений адаптуватися до високих регуляторних норм і стандартів ЄС (екологічних, технічних, безпекових) в умовах обмеженого доступу до дешевого капіталу. Це створює ризик недобросовісної конкуренції, де потужні європейські корпорації, підкріплені субсидіями та дешевими кредитами, можуть витіснити вітчизняних виробників з ключових ніш внутрішнього ринку [19-26]. Таким чином, основними ризиками євроінтеграції для України є:

1. Загроза структурної асиметрії та деіндустріалізації. В умовах вільного доступу на український ринок потужних, технологічно розвинених компаній ЄС, місцеві виробники, особливо у переробній та високотехнологічній промисловості, не витримають конкуренції. Україна ризикує закріпити за собою роль постачальника сировини та аграрної продукції з низькою доданою вартістю. Зазначені загрози вже проявляють себе. Так, протягом 2020-2025 рр. спостерігається зростання негативного торговельного сальдо у сфері високотехнологічних товарів із ЄС. Гальмування розвитку вітчизняного машинобудування, хімічної промисловості та ІТ-сектору через пряме поглинання або витіснення. Усі ці процеси можуть призвести до підризу технологічної та промислової безпеки.

2. Загроза втрати людського капіталу. Як зазначалося раніше, вільний доступ до ринку праці ЄС (очікується після повноцінного членства), скоріше за все, на тлі післявоєнного відновлення призведе до масового відтоку найбільш кваліфікованих кадрів. Враховуючи значний розрив у доходах, ефект «витягування» буде набагато сильнішим, ніж це було для країн Східної Європи. Це призведе до еміграції лікарів, інженерів, науковців та кваліфікованих робітників, які є носіями критичних знань, і, як наслідок, кризи соціальної безпеки (дефіцит фахівців у критичних галузях) та втрати інноваційного потенціалу, що унеможливить структурну модернізацію.

3. Загроза втрати автономії в регулюванні чутливих сфер. Необхідність прийняття *acquis communautaire* (законодавства ЄС) означає, що Україна повинна буде відмовитися від певних національних регуляторних інструментів, що могли б захистити внутрішній ринок на перехідному етапі. Така ситуація негативно позначиться на стані:

Фінансової безпеки України. Прийняття європейських регуляцій (наприклад, Basel III) без достатньої міцності національної банківської системи може створити ризики її нестабільності.

Продовольчої безпеки України. Скасування українських механізмів підтримки (навіть тих, що не суперечать вимогам COT), до того як Україна отримає доступ до повноцінних Фондів спільної аграрної політики (САП) ЄС. Це створює «перехідну яму» для аграрної безпеки. Крім того, входження України до складу ЄС сприятиме відкриттю ринку землі для іноземного капіталу, що, в свою чергу, може призвести до витіснення дрібних фермерів великими європейськими агрохолдингами.

4. Загроза вразливості критичної інфраструктури та логістики. Синхронізація критичних мереж (електромережі ENTSO-E, газові мережі) робить українську інфраструктуру, що постійно перебуває під загрозою, слабкою ланкою всієї європейської мережі. Так, удар по одній з українських підстанцій може, у теоретичному плані, спричинити збій у європейській системі. Це вимагає від України надзвичайних витрат на захист та стійкість, щоб відповідати стандартам ЄС та не створювати ризику для партнерів. Як наслідок, матимуть місце високі вимоги до енергетичної та транспортної безпеки та необхідність швидкого залучення значних фінансових ресурсів для модернізації та захисту.

5. Загроза адаптаційного шоку у регулюванні. Необхідність форсованого впровадження тисяч європейських директив і регламентів, розроблених для стабільної, розвиненої економіки, створює значне навантаження на національний бізнес, особливо МСБ, який не має ресурсів для швидкої адаптації. Така ситуація знаходитиме прояв у зростанні адміністративних витрат, що можуть бути непосильними для малого бізнесу, що призводить до його виходу з ринку або переходу в тінь і, як наслідок, створюватиме загрозу фінансовій стабільності (через банкрутства) та соціальній безпеці (через втрату робочих місць). Крім того, для України особливою загрозою є СВМ (Carbon Border Adjustment Mechanism), що з 2026 року може зробити український експорт металу та цементу до ЄС неконкурентоспроможним через високий «вуглецевий слід»[14-19, 21-26].

Таким чином, інтеграція України до ЄС – це стратегічний виклик, що потребує розробки чіткої «дорожньої карти» безпеки. Ключовими елементами такої стратегії мають стати перехідні захисні застереження та переорієнтація фінансової допомоги ЄС із підтримки сільського господарства на модернізацію високотехнологічних виробництв і розвиток людських ресурсів.

Питання для самоконтролю

У чому полягає принципова різниця між загрозами, що виникають через архітектуру ЄС, та загрозами, зумовленими асиметрією розвитку країн?

Як глибока інтеграція фінансових ринків та ланцюгів постачання впливає на вразливість країн-членів ЄС до зовнішніх шоків?

Поясніть механізм виникнення «соціальних дисбалансів» та регіональної асиметрії в межах спільного ринку.

Які ризики для конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу створює надмірний регуляторний тиск (наприклад, Green Deal)?

Охарактеризуйте специфічні загрози економічній безпеці для країн Південної Європи у порівнянні з країнами Балтії.

Які ключові інструменти антикризового реагування втрачають держави-члени при вступі до єврозони?

Розкрийте поняття «внутрішня девальвація» та поясніть її наслідки для соціальної безпеки держави.

Як Пакт стабільності та зростання ЄС обмежує фіскальну автономію національних урядів під час рецесії?

Чому обмеження торговельної автономії у межах митного союзу може загрожувати промисловій безпеці окремих країн?

Яким чином неконтрольована міграція робочої сили підриває бюджетну та інноваційну безпеку країн-донорів?

Чому ризики структурної асиметрії є особливо гострими для України порівняно з іншими країнами-кандидатами?

Охарактеризуйте загрозу деіндустріалізації України в умовах вільного доступу на внутрішній ринок компаній з ЄС.

У чому полягає сутність «перехідної ями» для продовольчої та аграрної безпеки України на шляху до членства в ЄС?

Як запровадження механізму СВАМ (Carbon Border Adjustment Mechanism) вплине на експортний потенціал української металургії?

Які заходи повинні увійти до «дорожньої карти» безпеки України для мінімізації адаптаційного шоку від впровадження *acquis communautaire*?

Тестові завдання для контролю знань

1. Сутність системної загрози «вразливість до зовнішніх шоків» в умовах ЄС:

- А. Повне припинення торгівлі з країнами поза межами блоку
- Б. Виникнення «ефекту доміно», коли фінансова нестабільність однієї країни швидко передається партнерам
- В. Обов'язкове щорічне зростання дефіциту бюджету в усіх країнах одночасно
- Г. Встановлення фіксованих цін на всі товари Спільного ринку

2. Основний ризик втрати незалежної монетарної політики для країн єврозони:

- А. Заборона на проведення будь-яких банківських операцій
- Б. Неможливість девальвувати валюту для стимулювання експорту під час кризи
- В. Обов'язок погоджувати видачу кожного кредиту з Єврокомісією
- Г. Повне скасування готівкових розрахунків у національній економіці

3. Чинник, що зумовлює «витік мізків» із країн-донорів у межах спільного ринку:

- А. Принцип вільного руху осіб та значний розрив у рівнях оплати праці
- Б. Заборона на отримання вищої освіти у власній країні
- В. Скасування визнання національних дипломів у країнах ЄС
- Г. Вимога до фахівців працювати виключно за межами своєї держави

4. Параметри фіскальної дисципліни згідно з Пактом стабільності та зростання ЄС:

- А. Дефіцит бюджету < 10%, державний борг < 100% ВВП
- Б. Дефіцит бюджету < 3%, державний борг < 60% ВВП
- В. Повна відсутність бюджетного дефіциту та зовнішнього боргу
- Г. Дефіцит бюджету < 5%, державний борг < 80% ВВП

5. Прояв загрози «енергетична вразливість» в умовах Green Deal:

- А. Зростання цін на енергію для промисловості через відмову від дешевого викопного палива
- Б. Заборона на використання будь-якої електрики у промисловому виробництві
- В. Повна націоналізація приватних сонячних та вітрових електростанцій
- Г. Вимога до країн купувати енергію лише у держав Північної Америки

6. Наслідок «внутрішньої девальвації» для економічної безпеки:

- А. Стрімке зростання інфляції та знецінення заощаджень
- Б. Скорочення витрат на оплату праці та соціалку, що веде до падіння внутрішнього попиту
- В. Масовий приплив іноземних інвестицій у державний сектор
- Г. Швидке зростання добробуту всього населення

7. Загроза для української металургії від механізму СВМ:

- А. Встановлення податкових пільг для експортерів до США
- Б. Додаткове фінансове навантаження на продукцію з високим «вуглецевим слідом»
- В. Повна заборона на виплавку сталі на території України
- Г. Вимога передати всі металургійні заводи у власність ЄС

8. Специфічна загроза для країн з моделлю «податкової конкуренції»:

- А. Обов'язок підвищити податки на експорт товарів до Китаю
- Б. Гармонізація корпоративного оподаткування в ЄС, що нівелює переваги країни
- В. Вимога повністю скасувати будь-які податки для громадян
- Г. Заборона на реєстрацію іноземних компаній на території країни

9. Ризик «перехідної ями» для аграрного сектору України:

- А. Скасування національних дотацій до моменту отримання виплат із Фондів САП ЄС
- Б. Вимога засівати поля виключно тими культурами, що не ростуть в Європі
- В. Повна заборона на використання техніки в сільському господарстві
- Г. Обов'язкова передача врожаю безкоштовно до країн Південної Європи

10. Основна загроза адаптаційного шоку при впровадженні *acquis communautaire*:

- А. Необхідність зміни державної мови на латину
- Б. Високі витрати бізнесу на відповідність новим технічним та екологічним регламентам
- В. Заборона на будь-яку торгівлю з сусідніми країнами, що не є членами ЄС
- Г. Вимога до всіх підприємств змінити форму власності на державну

Література до розділу 3

1. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council on “European Economic Security Strategy”. Brussels, 20.6.2023. JOIN(2023) 20 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023JC0020>.
2. Pisani-Ferry J., Weder di Mauro B., Zettelmeyer J. Paris Report 2: Europe's Economic Security. CEPR, 2024. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/paris-report-2-europes-economic-security>.
3. How to de-risk: European economic security in a world of interdependence. Bruegel Policy Brief. URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/how-de-risk-european-economic-security-world-interdependence>.
4. Riekeles G., Świeboda P. Europe's Make-or-Break Moment: Putting Economic Security at the Heart of the EU's 2024-2029 Strategic Agenda. URL: https://d1xp398qalq39s.cloudfront.net/content/PDF/2024/Economic_Security_Discussion_Paper.pdf.
5. An Economic Security Doctrine For Europe. Managing External Economic Threats in Times of Fragmentation. Centre for European Policy. URL: <https://www.cep.eu/eu-topics/details/an-economic-security-doctrine-for-europe.html>
6. Strategic Autonomy and European Economic and Research Security. European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-research-and-innovation/europe-world/international-cooperation/strategic-autonomy-and-european-economic-and-research-security_en.
7. European Economic Security: Current practices and further development. European Parliament, 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/754449/EXPO_IDA\(2024\)754449_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/754449/EXPO_IDA(2024)754449_EN.pdf).

8. Conor McCaffrey, Niclas Poitiers. Instruments of economic security. Bruegel Working Paper, 2024. URL: <https://www.bruegel.org/working-paper/instruments-economic-security>.
9. Ursula von der Leyen. Political Guidelines for the next European Commission 2024–2029. URL: https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683-f63ffb2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf.
10. Séverine Menguy. Reform of the Stability and Growth Pact: Which changes for the governments? Journal of Policy Modeling, 2024. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2667319324000247>.
11. Jan Priewe. The new EU Stability and Growth Pact – new bottle with a lot of old wine. European Journal of Economics and Economic Policies, 2025. URL: <https://www.elgaronline.com/view/journals/ejeep/22/2/article-p168.xml>.
12. ECB Convergence Reports. European Central Bank, 2024. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/other-publications/convergence/pdf/ecb.cr202406~475c2172bc.en.pdf>.
13. 2025 Rule of Law Report. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/annual-rule-law-cycle/2025-rule-law-report_en.
14. Ninth report on economic, social and territorial cohesion. European Commission, 2024. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/reports/cohesion9/9CR_Report_FINAL.pdf.
15. REPowerEU roadmap. European Commission. URL: https://energy.ec.europa.eu/strategy/repowereu-roadmap_en
16. Energy union. European Commission. URL: https://energy.ec.europa.eu/strategy/energy-union_en.
17. 10th report on the state of the energy union. European Commission, 2025. URL: https://energy.ec.europa.eu/strategy/energy-union/10th-report-state-energy-union_en.
18. REPowerEU - 3 years on. European Commission. URL: https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/actions-and-measures-energy-prices/repowereu-3-years_en.
19. The future of European competitiveness: Report by Mario Draghi. European Commission, 2024. URL: https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/draghi-report_en.
20. Council Directive (EU) 2022/2523 of 14 December 2022 on ensuring a global minimum level of taxation for multinational enterprise groups and large-scale domestic groups in the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2523/oj/eng>.
21. Ukraine 2024 Report. European Commission. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en.
22. Ukraine - Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 - December 2023. World Bank; Government of Ukraine; European Union; United Nations. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099021324115085807>.

23. Україна - Швидка оцінка завданої шкоди та потреба на відновлення (RDNA4): Лютий 2022 - Грудень 2024. Світовий банк; Уряд України; ЄС; ООН. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052925103531065/pdf/P180174-93c8e8c1-83a2-487d-aaec-a8435f9db418.pdf>.

24. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

25. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

26. Impact of European Integration on Institutional Development. Journal of Economic Integration. URL: https://www.e-jei.org/upload/JEI_31_3_472_530_2013600103.pdf.

РОЗДІЛ 4. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

План викладу і засвоєння матеріалу:

4.1. Варіативність можливостей для забезпечення економічної безпеки держави в умовах інтеграції.

4.2. Європейська інтеграція як можливість економічній безпеці країн-членів.

4.3. Європейська інтеграція як можливість забезпечення економічної безпеки України.

Питання для самоконтролю

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 4

4.1. Варіативність можливостей для забезпечення економічної безпеки держави в умовах інтеграції

Можливості інтеграції можна згрупувати за трьома стратегічними напрямками: доступ до ресурсів, інституційне зміцнення та підтримка стабільності.

I. **Доступ до ресурсів та розвиток** – це найбільш прямі та відчутні переваги, що забезпечують довгострокове зростання та модернізацію економіки.

Таблиця 4.1.1 – Можливості в межах стратегічного напрямку «Доступ до ресурсів та розвитку»

Можливість	Сутність та механізм	Вплив на економічну безпеку
Доступ до розширеного ринку	Зняття тарифних та нетарифних бар'єрів до найбільшого у світі внутрішнього ринку ЄС (понад 450 млн споживачів)	Збільшення експорту, диверсифікація ринків збуту (зниження залежності від одного-двох партнерів), зростання обсягів виробництва. Це зміцнює торговельну та фінансову безпеку
Залучення інвестицій (ПП)	Інтеграція створює передбачуване правове середовище та стабільні правила гри, що є критично важливим для інвесторів	Приплив прямих іноземних інвестицій (ПП) у реальний сектор. Створення нових робочих місць, зростання податкової бази, зміцнення фінансової стійкості
Трансфер технологій та ноу-хау	Європейські компанії переносять виробництво та технологічні процеси (наприклад, автомобільні кластери у Східній Європі), а фінансування ЄС підтримує НДДКР	Технологічна модернізація національної економіки, підвищення якості продукції до світових стандартів. Зміцнення технологічної безпеки

Складено авторами на основі даних джерел [1-6, 9-11, 13, 14, 19, 24]

II. **Інституційне зміцнення та гармонізація** перетворюють економічну систему країни, що інтегрується, на більш передбачувану, прозору та ефективну.

Таблиця 4.1.2 – Можливості в межах стратегічного напрямку «Інституційне зміцнення та гармонізація»

Можливість	Сутність та механізм	Вплив на економічну безпеку
Гармонізація законодавства та стандартів	Впровадження <i>acquis communautaire</i> у сферах – від охорони довкілля до корпоративного управління	Зниження корупційних ризиків, підвищення прозорості та якості управління. Створення передбачуваного середовища, що сприяє внутрішній інвестиційній безпеці
Підвищення конкурентоспроможності	Необхідність адаптуватися до конкуренції на спільному ринку змушує національні компанії інвестувати в інновації та ефективність	Природний відбір та модернізація національного бізнесу. Компанії, що вижили в конкуренції, стають стійкими на глобальних ринках. Зміцнення промислової безпеки
Посилення інститутів та верховенства права	Інтеграція вимагає реформування судової та правоохоронної систем за європейським зразком	Захист прав власності та гарантії незалежності судової системи. Це є фундаментальною основою економічної безпеки, оскільки забезпечує довіру бізнесу

Складено авторами на основі даних джерел [1-6, 9-11, 13, 14, 19, 24]

III. Підтримка стабільності та стійкості є критичною для протидії зовнішнім шокам та згладжування структурних асиметрій.

Таблиця 4.1.3 – Можливості в межах стратегічного напрямку «Підтримка стабільності та стійкості»

Можливість	Сутність та механізм	Вплив на економічну безпеку
Фінансова допомога та фонди ЄС	Країни-члени отримують доступ до структурних та когезійних фондів ЄС, а також до програм макрофінансової допомоги (МФД)	Компенсація структурної асиметрії та підтримка регіонального розвитку. Фінансування інфраструктури, освіти, НДДКР. МФД забезпечує макроекономічну стійкість під час криз
Макроекономічна стабільність	Участь у єврозоні (або співпраця з ЄЦБ та ЄК) вимагає дотримання фіскальної дисципліни (Пакт стабільності та зростання)	Обмеження популізму та забезпечення низької інфляції. Створення стабільного фінансового якоря, що є особливо важливим для країн, що історично страждали від гіперінфляції та нестабільності
Колективний економічний захист	Доступ до нових інструментів економічної безпеки ЄС (наприклад, Інструмент боротьби з примусом, спільний скринінг ПІІ)	Захист від економічного шантажу та недобросовісної конкуренції з боку третіх країн. Зміцнення геополітичної економічної безпеки завдяки колективній вазі ЄС

Складено авторами на основі даних джерел [1-6, 9-11, 13, 14, 19, 24]

Європейська інтеграція – це стратегічний вибір, що пропонує інструменти для глибокої модернізації та системного захисту. Успіх полягає у здатності національної влади максимально використовувати фінансові ресурси та інституційні вимоги ЄС для подолання структурної слабкості (асиметрії) та створення сильної, інноваційної економіки.

4.2. Європейська інтеграція як можливість економічної безпеки держав-членів

Європейська інтеграція – це потужний фактор, що відкриває системні можливості для зміцнення економічної безпеки держав-членів, що виходять далеко за межі простих економічних вигод, забезпечуючи інституційну стійкість та колективний захист.

Можливості інтеграції ґрунтуються на трьох стовпах: економічне зростання, інституційна якість та колективна стійкість [1-6, 9-11, 13, 14, 19, 24].

I. Стовп зростання – доступ до ресурсів. Інтеграція забезпечує доступ до найбільшого у світі ринку та фінансових ресурсів, що є каталізатором модернізації:

1. Доступ до розширеного та стабільного ринку. Країни отримують необмежений доступ до єдиного внутрішнього ринку ЄС (понад 450 млн споживачів). Це дозволяє національним компаніям досягати ефекту масштабу, необхідного для зниження собівартості та підвищення конкурентоспроможності. За таких умов значно зростає експортний потенціал та відбувається диверсифікація ринків збуту, що зміцнює фінансову стійкість країни та зменшує залежність від одного-двох торговельних партнерів.

2. Масштабне залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Інтеграція зменшує політичні та правові ризики для інвесторів. Компанії ЄС інвестують у нові країни-члени, щоб розмістити виробництво ближче до ринку та скористатися нижчими витратами. Приплив ПІІ створює нові робочі місця, забезпечує стабільність національної валюти та збільшує технологічний трансфер. Це є прямою інвестицією у промислову безпеку та зайнятість.

3. Трансфер технологій та фінансування НДДКР. Країни-члени отримують доступ до загальноєвропейських програм фінансування досліджень та інновацій (наприклад, Horizon Europe) та до ноу-хау, що приносять ТНК, прискорення технологічної модернізації та підвищення якості продукції до європейських стандартів, що є основою технологічної безпеки та довгострокового зростання.

II. Стовп якості – інституційне зміцнення. Інтеграція виступає як зовнішній якір для внутрішніх реформ, що зміцнює правові та регуляторні основи економіки:

1. Гармонізація законодавства та стандартів. Впровадження *acquis communautaire* уніфікує правила у сфері банківського нагляду, антимонопольного права, захисту споживачів та довкілля, сприяє зниженню корупційних ризиків та посиленню прозорості, створенню передбачуваного та рівного правового поля для всіх учасників, що є критично важливим для інвестиційної безпеки.

2. Макроекономічна стабільність та фінансова дисципліна. Вимоги ЄС (особливо Пакт стабільності та зростання) накладають обмеження на бюджетний дефіцит та державний борг. Забезпечення фіскальної дисципліни

та уникнення надмірного боргового навантаження, що могло б призвести до фінансових криз, зміцнює макроекономічну стабільність та довіру до національної валюти.

3. Посилення верховенства права. Необхідність відповідності копенгагенським критеріям та постійний моніторинг з боку ЄС (наприклад, для Румунії та Болгарії після вступу) стимулює судові реформи. Надійний захист прав власності та гарантії виконання контрактів, що є фундаментальною основою для будь-якої економічної діяльності та протидії тіньовій економіці.

III. Стовп захисту – колективна стійкість. Інтеграція надає доступ до колективних механізмів захисту від глобальних криз та геополітичних загроз:

1. Доступ до фондів ЄС та фінансової допомоги. Країни отримують доступ до структурних, когезійних фондів та фонду відновлення NextGenerationEU, а також до механізмів макрофінансової допомоги (МФД). Компенсація структурної асиметрії та фінансування інфраструктури, що критично важливо для зменшення регіональних дисбалансів. МФД виступає як фінансовий буфер у разі зовнішніх шоків.

2. Колективний захист від зовнішнього тиску. ЄС діє як єдиний торговельний блок, використовуючи свою колективну вагу. Нові інструменти, такі як Антипримусовий інструмент (АІ), забезпечують спільну відповідь на економічний шантаж третіх країн, захист від економічного примусу та торговельних війн. Жодна мала чи середня країна-член не може протистояти глобальним економічним гігантам поодиноці, але може розраховувати на силу колективного суверенітету ЄС.

3. Спільна енергетична та технологічна безпека через інтеграцію в енергетичний союз (як у випадку України, синхронізація з ENTSO-E) та спільні ініціативи щодо критичної сировини, диверсифікацію джерел енергії та зниження залежності від монополістів, спільні закупівлі та резерви, що підвищують енергетичну стійкість усіх членів [1-6, 9-11, 13, 14, 19, 24].

Таким чином, Європейська інтеграція дає країнам-членам можливість системно підвищити свій рівень економічної безпеки, використовуючи колективні ресурси, стійкість та правову систему найбільшого у світі інтеграційного об'єднання.

4.3. Європейська інтеграція як можливість забезпечення економічної безпеки України

Для України інтеграція – це не лише стратегічний вибір, але й система гарантій та ресурсів, необхідних для подолання структурних слабкостей і зовнішніх загроз [7, 8, 12, 15-18, 20-23]:

I. Гарантія фінансової та макроекономічної стійкості. Доступ до фінансових інструментів ЄС є найбільш прямим та відчутним фактором зміцнення економічної безпеки України:

1. Фінансовий якір та макроекономічна стабільність. Доступ до програм макрофінансової допомоги (МФД) та Фонду відновлення України

(Ukraine Facility передбачає надання Україні 50 млрд євро протягом 2024-2027 рр.), що забезпечують фінансування бюджетного дефіциту та зовнішніх зобов'язань. Слід зазначити, що у межах інструменту Ukraine Facility (виплати прив'язані до виконання «Плану України», що містить 151 індикатор реформ. Фактично, Ukraine Facility – це не просто допомога, а механізм керованої модернізації. Упровадження Ukraine Plan (2024–2027 рр.) створює прецедент «реформ в обмін на інвестиції», де кожний транш фінансової допомоги конвертується в якісні інституційні зміни [7, 8]. Це забезпечує передбачуваність фіскальної політики та мінімізує ризики бюджетної дестабілізації в довгостроковій перспективі. Такі можливості сприятимуть забезпеченню фінансової безпеки держави, уникненню неконтрольованої емісії гривні, підтримці стабільності національної валюти та довіри інвесторів.

2. Доступ до фондів співфінансування. У майбутньому – доступ до структурних, когезійних фондів ЄС та спільної аграрної політики (САП). Доступ до фондів співфінансування сприятиме фінансуванню регіональної конвергенції та інфраструктурної безпеки (будівництво доріг, енергомереж тощо), що критично важливо для відновлення постраждалих регіонів.

II. Зміцнення інституційної та правової безпеки

Інтеграція виступає каталізатором реформ, що є фундаментальною передумовою для захисту економічних інтересів:

1. Правова передбачуваність для інвесторів. Гармонізація українського законодавства з *acquis communautaire* (законами ЄС) у сферах корпоративного управління, захисту прав власності та конкурентного права [15]. Відповідні зміни в українському законодавстві сприятимуть створенню передбачуваного правового середовища, що є головною гарантією для припливу прямих іноземних інвестицій, знижує ризики, пов'язані з корупцією та недобросовісним судочинством. Крім того, гармонізація з ЄС автоматично відкриває доступ до ринків капіталу ЄС, що дозволяє українському бізнесу залучати дешевші кредити.

2. Боротьба з корупцією та тіньовою економікою. Виконання вимог ЄС щодо незалежності антикорупційних органів та реформування судової системи, що сприятиме очищенню економічного середовища від неправомірних впливів, збільшення податкових надходжень та зміцнення фінансової безпеки держави через детінізацію.

III. Ресурсна безпека та модернізація. Інтеграція забезпечує доступ до ринку, технологій та колективного захисту, що трансформує промислову та енергетичну безпеку України:

1. Доступ до розширеного ринку та посилення конкурентоспроможності, що знайде відображення у повному, безмитному доступі до єдиного внутрішнього ринку ЄС, створить стимул для технологічної модернізації національних виробників. Українські товари, адаптовані до стандартів ЄС, стануть конкурентоспроможними на глобальних ринках. Наприклад, підписання АСАА (угода про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів, що часто називається

«промисловий безвіз») дозволить українським виробникам маркувати продукцію знаком CE (ключовий знак, що підтверджує, що продукція відповідає основним вимогам директив і регламентів Європейського Союзу щодо безпеки, здоров'я та захисту навколишнього середовища) без додаткової сертифікації в ЄС, що критично знижує трансакційні витрати та підвищує технологічну безпеку. Частка ЄС у загальному експорті товарів з України у 2024 році закріпилася на рівні понад 65% [16, 17], що підтверджує успішність «шляхів солідарності» як інструменту логістичної безпеки.

2. Енергетична безпека через синхронізацію. Повна інтеграція української енергосистеми з європейською мережею ENTSO-E, що дозволить забезпечити гарантоване постачання електроенергії та можливість імпорту в разі атак, що критично зменшує енергетичну залежність від росії та зміцнює енергетичну безпеку як таку. Синхронізація з ENTSO-E вже дозволила Україні імпортувати до 2,1 ГВт електроенергії (станом на кінець 2024 року). Це фактично рятує енергосистему від колапсу під час обстрілів. Крім того, Україна інтегрується до платформи AggregateEU (спільні закупівлі газу), що дозволяє диверсифікувати джерела постачання та знизити цінову вразливість [12].

3. Колективний геополітичний захист. Участь України у спільних стратегіях ЄС, таких як Стратегія економічної безпеки (контроль за вихідними інвестиціями, скринінг ПІІ), що дозволить отримати колективний захист від економічного шантажу та тиску з боку росії та інших недружніх держав. Колективна вага ЄС на глобальній арені є потужною гарантією зовнішньоекономічної безпеки.

Таким чином, європейська інтеграція для України є найбільшою можливістю для забезпечення економічної безпеки, оскільки вона надає не лише фінансові ресурси для відбудови, але й інституційні механізми (верховенство права, прозорість), що є необхідною умовою для стійкості та незалежності економіки в довгостроковій перспективі. Особливої ваги набуває участь України у механізмах колективної стійкості ЄС, таких як спільні закупівлі стратегічної сировини та інтегрована система кіберзахисту енергомереж. Це трансформує Україну з «об'єкта» безпекових ризиків на «активного учасника» європейської системи економічної стабільності.

Питання для самоконтролю

На які три стратегічні напрямки можна розкласти можливості інтеграції для економічної безпеки?

Як доступ до внутрішнього ринку ЄС впливає на торговельну безпеку держави?

Яким чином інтеграція сприяє залученню прямих іноземних інвестицій (ПІІ)?

Поясніть механізм впливу гармонізації законодавства на зниження корупційних ризиків.

Як «природний відбір» у конкурентному середовищі ЄС зміцнює промислово безпеку?

6. Назвіть «три стовпи», на яких ґрунтуються можливості інтеграції для держав-членів ЄС.
7. Що передбачає «ефект масштабу» для національних компаній у межах спільного ринку?
8. Яку роль відіграє Пакт стабільності та зростання у забезпеченні макроекономічної безпеки?
9. Як Копенгагенські критерії впливають на інституційну якість держави?
10. Охарактеризуйте Антипримусовий інструмент (АІ) як засіб колективного захисту.
11. У чому полягає сутність інструменту Ukraine Facility та яке його значення для фінансової безпеки?
12. Поясніть концепцію «реформ в обмін на інвестиції» у контексті Плану України.
13. Що таке угода АСАА («промисловий безвіз») і як вона впливає на технологічну безпеку?
14. Які переваги отримала Україна від синхронізації з енергосистемою ENTSO-E?
15. Як участь у платформі AggregateEU допомагає диверсифікувати джерела постачання енергоносіїв?

Тестові завдання для контролю знань

- 1. Обсяг фінансування, передбачений інструментом Ukraine Facility на період 2024–2027 рр., становить:**
 - А. 15 млрд євро
 - Б. 50 млрд євро
 - В. 75 млрд євро
 - Г. 100 млрд євро
- 2. Основою гармонізації законодавства та стандартів у процесі інтеграції до ЄС є впровадження:**
 - А. NATO Standards
 - Б. WTO Regulations
 - В. Acquis communautaire
 - Г. UN Economic Norms
- 3. Частка українського експорту товарів до ЄС у 2024 році закріпилася на рівні:**
 - А. близько 25%
 - Б. понад 45%
 - В. понад 65%
 - Г. понад 90%
- 4. Синхронізація з ENTSO-E дозволила Україні забезпечити можливість імпорту електроенергії обсягом до:**

- А. 0,5 ГВт;
- Б. 1,0 ГВт
- В. 2,1 ГВт
- Г. 4,5 ГВт

5. Програма ЄС, спрямована на фінансування досліджень, інновацій та НДДКР, має назву:

- А. Erasmus+
- Б. Horizon Europe
- В. NextGenerationEU
- Г. Cohesion Fund

6. Держави-члени ЄС отримують необмежений доступ до:

- А. Ринку СНД
- Б. Єдиного внутрішнього ринку
- В. Транстихоокеанського ринку
- Г. Митного союзу Китаю

7. Головною метою структурних та когезійних фондів ЄС є:

- А. Фінансування військових витрат
- Б. Підтримка банківського сектору
- В. Подолання регіональних дисбалансів та структурних асиметрій
- Г. Кредитування виключно аграрних холдингів

8. Платформа AggregateEU створена для забезпечення:

- А. Спільних закупівель природного газу
- Б. Кіберзахисту банківських установ
- В. Прямих виплат фермерам
- Г. Моніторингу ринку праці

9. Аббревіатура АСАА у контексті європейської інтеграції позначає:

- А. Угоду про політичну асоціацію
- Б. Угоду про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів
- В. Антикорупційну стратегію митних органів
- Г. Програму підтримки малого бізнесу

10. Пакт стабільності та зростання встановлює жорсткі обмеження для:

- А. Рівня безробіття та міграції
- Б. Кількості іноземних інвесторів
- В. Бюджетного дефіциту та державного боргу
- Г. Обсягів видобутку критичної сировини

11. Спільна відповідь ЄС на економічний шантаж з боку третіх держав реалізується через:

- А. Шенгенську угоду
- Б. Антипримусовий інструмент (АСІ)
- В. Програму Erasmus+
- Г. Європейський фонд оборони

12. Фундаментальною основою для довіри бізнесу та захисту прав власності в ЄС є:

- А. Низький рівень оподаткування
- Б. Верховенство права та незалежність судової системи
- В. Наявність дешевої робочої сили
- Г. Фіксований курс національної валюти

13. План України в межах інструменту Ukraine Facility передбачає виконання:

- А. 50 індикаторів реформ
- Б. 100 індикаторів реформ
- В. 151 індикатор реформ
- Г. 250 індикаторів реформ

14. «Шляхи солідарності» діють як інструмент забезпечення:

- А. Культурного співробітництва
- Б. Військової взаємодопомоги
- В. Логістичної безпеки та безперервного експорту
- Г. Соціального захисту біженців

15. Трансформація України з «об'єкта» безпекових ризиків на «активного учасника» стабільності пов'язана з:

- А. Повною відмовою від зовнішньої торгівлі
- Б. Отриманням виключно гуманітарної допомоги
- В. Учасстю у механізмах колективної стійкості ЄС
- Г. Переходом на самозабезпечення всіма видами ресурсів

Література до розділу 4

1. Treaty on Functioning of the European Union (TFEU). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.
2. Joint Communication on «European Economic Security Strategy». URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3358.
3. The Single Market. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/single-market_en.
4. Stability and Growth Pact. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-governance-framework/stability-and-growth-pact_en.

5. Steps towards joining (Copenhagen criteria). URL: https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/steps-towards-joining_en.
6. Regulation (EU) 2023/2675 on the protection of the Union and its Member States from economic coercion by third countries. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R2675>.
7. Regulation (EU) 2024/792 establishing the Ukraine Facility. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R0792>.
8. Офіційний портал Ukraine Facility (Ukraine Plan). URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>.
9. The Recovery and Resilience Facility (RRF). URL: https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility_en.
10. Regulation (EU) 2021/695 establishing Horizon Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021R0695>.
11. Regulation (EU, Euratom) 2020/2092 on a general regime of conditionality for the protection of the Union budget. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/2092/oj/eng>.
12. ENTSO-E: European Transmission System Operators increase electricity export capacity to Ukraine and Moldova. URL: <https://www.entsoe.eu/news/2024/10/29/european-transmission-system-operators-increase-electricity-export-capacity-to-ukraine-and-moldova-for-this-winter/>.
13. AggregateEU (EU Energy Platform for joint gas purchasing). URL: https://wayback.archive-it.org/12090/20250614012657/https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/eu-energy-platform_en.
14. REPowerEU: Affordable, secure and sustainable energy for Europe. URL: https://commission.europa.eu/topics/energy/repowereu_en.
15. Ukraine 2025 Report (Commission Staff Working Document). URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecd7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf.
16. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en/full-report/raising-investment-and-exports_8614bf29.html.
17. KSE: Ukraine Macroeconomic Handbook (July 2025). URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/07/UA-Macro-Handbook_Jul2025.pdf.
18. OECD: Anti-corruption reforms in Ukraine (Istanbul Anti-Corruption Action Plan). URL: https://www.oecd.org/en/publications/anti-corruption-reforms-in-ukraine_dd48148b-en.html.
19. World Investment Reports (UNCTAD). URL: <https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report>.
20. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
21. Звіти про виконання Угоди про асоціацію (Урядовий портал). URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/zviti-pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu>.

22. Меморандум про взаєморозуміння між Україною та ЄС щодо Макрофінансової допомоги. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-20#Text.

23. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/national_income_strategy-716.

24. The future of European competitiveness: Report by Mario Draghi. European Commission, 2024. URL: https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/draghi-report_en.

РОЗДІЛ 5. НАПРЯМИ МІНІМІЗАЦІЇ ЗАГРОЗ ТА МАКСИМІЗАЦІЇ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

План викладу і засвоєння матеріалу:

5.1. Національна політика безпеки України в умовах інтеграції: стратегічне планування та адаптація

5.2. Інституційна спроможність та добре урядування як чинник економічної стійкості та безпеки держави

5.3. Країни Центральної та Східної Європи: досвід трансформації системи економічної безпеки для України

Питання для самоконтролю

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 5

5.1. Національна політика безпеки України в умовах інтеграції: стратегічне планування та адаптація

Національна політика економічної безпеки в умовах інтеграції – це система цілей, принципів, інструментів і заходів, спрямованих на захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, що якісно трансформуються під впливом наднаціонального регулювання та інтеграційних процесів.

В умовах євроінтеграції політика економічної безпеки зазнає трьох ключових трансформацій: трансформація конкурентоспроможності, трансформація автономії, трансформація реагування.

Таблиця 5.1.1 – Трансформація економічної безпеки в умовах євроінтеграції

Трансформація	Сутність	Наслідок
Від протекціонізму до конкурентоспроможності	Відмова від прямих тарифних бар'єрів на користь розвитку внутрішньої стійкості та інновацій	Зміщення акценту з захисту на розвиток та модернізацію
Від автономії до субсидіарності	Часткове делегування повноважень (наприклад, у торговельній політиці) на наднаціональний рівень (ЄС) при збереженні контролю над сферами, не охопленими <i>acquis</i>	Необхідність узгодження національних інтересів із колективною безпекою ЄС, формування багаторівневого управління
Від реагування до передбачення	Обов'язкове використання єдиних індикаторів та критеріїв ЄС (наприклад, Маастрихтських) для раннього виявлення та запобігання кризам	Підвищення вимог до якості стратегічного планування

Складено авторами на основі даних джерел [1-11]

Стратегічне планування в інтегрованому середовищі має ґрунтуватися на принципі «вбудованості», що означає інтеграцію національних цілей економічної безпеки у загальноєвропейські рамки.

Національна стратегія повинна визначити:

Галузі, що не витримують прямої конкуренції – для них мають бути розроблені перехідні програми підтримки.

Галузі, де є потенціал для лідерства – для них мають бути розроблені інвестиційні та інноваційні пріоритети.

Планові дії на випадок реалізації інтеграційних загроз.

Пріоритети смарт-спеціалізації – виявлення унікальних науково-технічних переваг кожного регіону для цільового залучення інвестицій, що відповідає політиці згуртування ЄС.

Крім того, держава, що інтегрується, замість спроб захистити всі галузі, має фокусуватися на створенні стратегічних переваг у рамках інтегрованого спільного ринку шляхом:

Використання синхронізації з ENTSO-E для перетворення України на регіональний хаб та експортера «зеленої» енергії.

Інвестиції в модернізацію транспортної інфраструктури (залізниця, порти тощо) для посилення транзитної ролі між Сходом та Заходом.

Використання адаптаційних механізмів мінімізації загроз (перетворення загроз на можливості).

Таблиця 5.1.2 – Адаптаційних механізмів мінімізації загроз

Загроза інтеграції	Механізм мінімізації (адаптаційна політика)	Наслідок (максимізація можливостей)
Асиметрія розвитку (деіндустріалізація)	Політика індустріальних парків: створення стимулів для інвестицій у переробну промисловість та НДДКР, що відповідають правилам ЄС про державну допомогу	Зміцнення промислової безпеки та збільшення частки високотехнологічного експорту
Витік людського капіталу	Цільова компенсаційна політика: пільгове житло та кредитування для фахівців у критичних галузях, стимулювання співпраці університетів із бізнесом	Збереження людського капіталу та посилення інноваційної безпеки
Втрата фіскальної автономії	Ефективне управління державним боргом: дотримання фіскальної дисципліни ЄС для забезпечення доступу до дешевого фінансування та МФД	Забезпечення макроекономічної безпеки та уникнення боргових криз
Конкуренція для агросектору	Сертифікація та стандартизація: прискорене впровадження стандартів ЄС (якість, безпека харчування) для отримання доступу до преміум-сегментів ринку ЄС	Перетворення агросектору на високотехнологічну галузь із високою доданою вартістю
Екологічний тиск та бар'єри (СВАМ, Green Deal)	Енергоефективність та декарбонізація: впровадження систем екомоніторингу та підтримка переходу на «чисті» технології	Запобігання втраті ринків через вуглецеве мито та зміцнення екологічної безпеки

Складено авторами на основі даних джерел [1-11]

Крім того, успішна політика економічної безпеки вимагає створення інституційних структур, здатних ефективно взаємодіяти з Брюсселем.

Таким чином, для забезпечення ефективності політики економічної безпеки України в умовах євроінтеграції потрібно:

Створити єдиний Національний координаційний центр економічної безпеки, що поєднає представників Міністерств (економіки, фінансів, МЗС, Мінцифри) та НБУ. Основним завданням цього центру має стати моніторинг показників і критеріїв ЄС та розробка спільних позицій для переговорів із Єврокомісією. Створення Національного координаційного центру економічної безпеки має супроводжуватися розробкою «цифрового двійника» економіки для стрес-тестування інтеграційних сценаріїв. Крім того, доцільно:

1) забезпечити навчання фахівців та створення прозорих процедур для абсорбції коштів ЄС (когезійні фонди, фонд відновлення), оскільки нездатність ефективно використовувати ці кошти є втраченою можливістю та загрозою;

2) впровадити систему раннього попередження на основі індикаторів макроекономічних дисбалансів ЄС (Macroeconomic Imbalance Procedure – MIP), що дозволить виявляти загрози фінансовій стійкості до моменту їх переходу в кризову фазу.

Таким чином, національна політика безпеки в умовах інтеграції має бути адаптивною, технологічно орієнтованою та інституційно міцною. Її успіх визначається здатністю держави не просто прийняти правила ЄС, а стратегічно використати ці правила для власного структурного зміцнення та підвищення глобальної конкурентоспроможності.

Для оцінки ефективності адаптаційної політики потрібно здійснювати перманентний моніторинг абсорбції фондів ЄС, конвергенції, структури зовнішньої торгівлі України тощо, порівнюючи фактичні значення та цільові.

5.2. Інституційна спроможність та добре урядування як чинник економічної стійкості та безпеки держави

Економічна інтеграція, особливо на рівні Європейського Союзу, є не лише процесом економічного зближення, але й інституційним викликом. Здатність держави мінімізувати загрози та скористатися можливостями прямо залежить від якості її управлінської системи та інституційної спроможності.

Інституційна спроможність – це здатність державних органів та публічних інститутів (суди, регулятори, центральний банк) ефективно виконувати свої функції, швидко адаптуватися до змін та управляти інтеграційними процесами відповідно до стандартів ЄС.

Інституційна спроможність у XXI столітті – це не лише формальне виконання регламентів, а й здатність держави розбудовувати ефективні механізми превентивного управління ризиками. Зокрема, йдеться про впровадження систем скринінгу іноземних інвестицій та захисту критичної інфраструктури, що було закладено як фундаментальна вимога Регламентом (ЄС) 2019/452 і посилено в наступних безпекових ініціативах ЄС [5].

Оцінка інституційної спроможності в контексті розширення ЄС базується на принципах державного управління SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management), що є операційним втіленням копенгагенських критеріїв, спільною ініціативою Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Європейського Союзу.

У 2023 році було оновлено принципи державного управління, що тепер є базою для оцінки держав-кандидатів:

Стратегічна рамка реформи державного управління, що підтримує здатність уряду планувати реформи.

Розробка та координація політики для запобігання хаотичним рішенням, що шкодять бізнесу.

Державна служба та управління людськими ресурсами для створення професійного корпусу євроінтеграторів.

Підзвітність та прозорість державних органів.

Надання послуг, зокрема їх цифровізація та якість.

Управління державними фінансами, включаючи внутрішній контроль та зовнішній аудит.

Відповідність принципам SIGMA є індикатором того, чи здатна адміністративна система держави-кандидата витримати тиск конкурентних сил на внутрішньому ринку ЄС. Регулярні звіти SIGMA слугують для інвесторів маркером інституційної надійності держави.

Система SIGMA вимагає, щоб будь-яке регулювання проходило через процедуру RIA (Regulatory Impact Assessment – аналіз регуляторного впливу). Це прямий захист від «регуляторного цунамі».

Добре урядування (Good Governance) – це система управління, що характеризується прозорістю, підзвітністю, верховенством права, ефективністю та участю громадянського суспільства у прийнятті рішень.

Якість інститутів є фундаментальним детермінантом стійкості економіки. Слабкі інститути (корупція, неефективна судова система) є внутрішньою загрозою, яку неможливо нейтралізувати зовнішніми інвестиціями чи фінансовою допомогою. Добре урядування перетворює зовнішні можливості інтеграції (ПП, фонди ЄС) на реальне зростання, забезпечуючи:

1. Захист прав власності, що виступає базовою гарантією для інвестиційної безпеки.

2. Передбачуваність регулювання, що дозволить уникнути шоків для бізнесу, пов'язаних зі зміною правил.

3. Ефективне використання ресурсів та фондів ЄС, запобігання корупції.

Слід пам'ятати, що інституційна трансформація охоплює п'ять ключових сфер, без яких неможлива повноцінна економічна безпека в ЄС: верховенство права, управління фінансами, спроможність регуляторів, стратегічне прогнозування та захист даних.

Добре урядування дозволяє перетворити зовнішні можливості інтеграції на внутрішні переваги:

Держави з високим рівнем урядування (наприклад, Естонія, Чехія) здатні швидше та ефективніше розробляти проєкти та використовувати кошти фондів ЄС. Неспроможність ефективно використовувати ці кошти є втраченою можливістю, що поглиблює асиметрію розвитку.

Прозоре та стабільне управління регіонами дозволяє ефективно залучати інвестиції у високотехнологічні кластери (наприклад, як Словаччина та Угорщина залучили в автомобільну промисловість).

Прозоре та скоординоване державне управління (наприклад, у сфері енергетики) дозволяє ефективно протистояти зовнішньому тиску та шантажу (наприклад, у газовій сфері).

Таблиця 5.2.1 – Сфери інституційної трансформації та їх ключові завдання

Сфера	Ключові завдання	Вплив на стійкість економіки
Верховенство права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Судова реформа, зокрема забезпечення незалежності суддів та невідворотності виконання судових рішень. 2. Боротьба з корупцією, зокрема посилення антикорупційних органів, цифровізація державних послуг. 3. Впровадження систем електронного урядування (e-government) для мінімізації людського фактора в наданні адміністративних послуг. 4. Деолігархізація 	<p>Пряме зміцнення інвестиційної безпеки. Забезпечення довіри як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів.</p> <p>Зниження трансакційних витрат бізнесу та ліквідація побутової корупції</p>
Управління фінансами	<ol style="list-style-type: none"> 1. Фіскальна прозорість, зокрема дотримання фіскальних правил ЄС (Пакт стабільності) та прозоре управління державним боргом. 2. Адміністративна спроможність, зокрема: навчання персоналу та створення прозорих процедур для ефективного освоєння (абсорбції) фондів ЄС 	<p>Зміцнення макроекономічної та фінансової безпеки.</p> <p>Мінімізація загрози заморожування фінансування з боку ЄС</p>
Спроможність регуляторів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Адаптація acquis, зокрема швидке та якісне впровадження регуляторних норм ЄС у сферах технічного регулювання, банківського нагляду та конкурентної політики. 2. Незалежність регуляторів, зокрема забезпечення незалежності НБУ, антимонопольних органів та енергетичного регулятора 	<p>Зміцнення технологічної, енергетичної та фінансової безпеки. Захист споживачів та чесна конкуренція.</p>
Стратегічне прогнозування	Розробка довгострокових стратегій розвитку на основі методів Foresight	Забезпечення сталості економічного курсу незалежно від політичних циклів (зміна урядів)
Кібербезпека та захист даних	Захист державних реєстрів та фінансових систем від кібератак	Запобігання колапсу фінансової системи та захист корпоративної таємниці.

Складено авторами на основі даних джерел [1-11]

Інституційна стійкість в інтеграційному контексті вимірюється двома основними параметрами:

1. Адаптаційна стійкість – здатність інститутів швидко приймати та впроваджувати нові правила ЄС, мінімізуючи шок для бізнесу.

2. Конфліктна стійкість – здатність уряду до конструктивного діалогу та ефективного відстоювання національних інтересів у рамках наднаціональних інститутів ЄС (Рада ЄС, Європейська Комісія), уникаючи при цьому прямої конфронтації, що може призвести до санкцій або призупинення фінансування (як це мало місце у відносинах ЄС із Угорщиною та Польщею).

3. Інноваційна стійкість – здатність державних інститутів стимулювати перехід до економіки знань, створюючи сприятливі умови для НДДКР, що є основою конкурентоспроможності в ЄС.

Особливу роль у забезпеченні економічної безпеки відіграє інклюзивність інститутів. Добре урядування передбачає залучення бізнес-асоціацій та експертних середовищ до процесу гармонізації законодавства, що дозволяє уникнути «регуляторного цунамі» - ситуації, коли бізнес не встигає адаптуватися до жорстких екологічних або технічних стандартів ЄС, що може призвести до деіндустріалізації.

Інституційна спроможність та добре урядування є центральною умовою для забезпечення економічної безпеки в умовах євроінтеграції. Без міцних, прозорих та ефективних інститутів, інтеграція несе значні загрози фінансової, інвестиційної та соціальної безпеки, оскільки зовнішні можливості будуть марно втрачені.

5.3. Країни Центральної та Східної Європи: досвід трансформації системи економічної безпеки для України

Країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), що приєдналися до ЄС у 2004 році («Велике Східне розширення»), пережили найбільш радикальну трансформацію системи економічної безпеки. Їхній досвід демонструє, як інтеграція може бути каталізатором розвитку, але водночас є джерелом нових загроз.

Україна розпочала інтеграцію в умовах військового конфлікту, що створює унікальні виклики та потребує асиметричних відповідей.

Ключові уроки та рекомендації для України:

Пріоритет інвестиціям, а не споживанню. Уроки ЦСЄ свідчать, що фонди ЄС потрібно спрямовувати переважно на інфраструктуру та НДДКР, а не на поточне споживання.

Необхідна цільова державна програма для репатріації та реінтеграції висококваліфікованих біженців (пільгове кредитування, гранти).

Активна політика в Брюсселі. Потрібно не лише приймати рішення ЄС, але й активно відстоювати свої інтереси (наприклад, щодо захисних механізмів для аграрного сектору) у Європейській Раді та Комісії, використовуючи досвід Польщі та Угорщини у перемовинах.

Досвід ЦСЄ показав, що надмірна орієнтація на ПІІ (прямі іноземні інвестиції) створює вразливість. Україні потрібно забезпечити баланс між залученням ТНК та розвитком національного МСБ (малого та середнього бізнесу) через доступ до європейських кредитних ресурсів.

Таблиця 5.3.1 – Досвід країн ЦСЄ щодо трансформації системи економічної безпеки

	<i>Можливість</i>	<i>Урок ЦСЄ</i>	<i>Значення для ЕБ</i>
Максимізація можливостей (успішні уроки)	Ефективне використання фондів ЄС	Країни ЦСЄ (особливо Польща) навчилися ефективно абсорбувати когезійні та структурні фонди (які фінансували до 3% ВВП). Кошти були спрямовані на будівництво транспортної інфраструктури та модернізацію промисловості	Зміцнення інфраструктурної безпеки та регіональної конвергенції, що мінімізувало загрозу соціальних дисбалансів
	Формування експортно-орієнтованих кластерів	Залучення великих ТНК (автомобільна промисловість у Чехії, Словаччині, Польщі) шляхом надання якісних інфраструктурних умов та кваліфікованої робочої сили	Створення технологічних та виробничих переваг і зростання експортної стійкості
	Інституційна реформа	Необхідність впровадження acquis стимулювала судову реформу та боротьбу з корупцією (хоча й із певними відхиленнями)	Зміцнення інвестиційної безпеки та підвищення довіри іноземних інвесторів
Мінімізація загроз (виклики ЦСЄ)	<i>Загроза</i>	<i>Наслідок у ЦСЄ</i>	<i>Значення для ЕБ</i>
	Витік людського капіталу	Масштабна трудова міграція до Західної Європи, що призвела до дефіциту кадрів у медицині, освіті та будівництві	Підриг соціальної та інноваційної безпеки. Зростання зарплат випереджає зростання продуктивності, що загрожує конкурентоспроможності
	Структурна асиметрія	Хоча економіки зросли, вони стали залежними від політики штаб-квартир (наприклад, автомобільна промисловість). Банківський сектор майже повністю контролюється західним капіталом	Зростання фінансової залежності та вразливості до рішень, що приймаються поза національною юрисдикцією
	Політичний конфлікт з ЄС	Суперечки щодо верховенства права та використання фінансування (Угорщина, Польща)	Загроза заморожування фондів ЄС, що є прямою фінансовою загрозою для розвитку
	Пастка середнього доходу	Надмірна спеціалізація на проміжних стадіях виробництва (складальні цехи ТНК)	Ризик втрати конкурентоспроможності при зростанні вартості робочої сили (що зараз актуально для Польщі та Угорщини)
	Регуляторне перевантаження	Високі витрати на впровадження жорстких екологічних (Green Deal) та технічних стандартів ЄС	Ризик деіндустріалізації для підприємств, що не мають капіталу для модернізації

Складено авторами на основі даних джерел [1-11]

При цьому успіх України залежатиме не від сліпого копіювання досвіду ЦСЄ, а від здатності до розумної адаптації – поєднання вимог *acquis* з активним захистом національних економічних інтересів у секторах з високою доданою вартістю.

Для України європейська інтеграція – це безпекова «парасолька» та каталізатор модернізації. Успіх залежатиме від швидкості інституційних реформ, ефективності абсорбції фінансування та здатності зберегти людський капітал на етапі післявоєнної відбудови.

Питання для самоконтролю

Дайте визначення національної політики економічної безпеки в умовах інтеграції.

Розкрийте зміст трьох ключових трансформацій політики економічної безпеки під впливом євроінтеграції.

Що означає принцип «вбудованості» у стратегічному плануванні економічної безпеки?

Які галузі економіки повинні бути визначені в національній стратегії безпеки як пріоритетні при підготовці до вступу до ЄС?

Охарактеризуйте адаптаційні механізми мінімізації загроз для агросектору та промисловості України.

Які функції має виконувати Національний координаційний центр економічної безпеки?

У чому полягає сутність системи раннього попередження на основі індикаторів МІР (Macroeconomic Imbalance Procedure)?

Як ви розумієте поняття «інституційна спроможність» у контексті економічної безпеки?

Охарактеризуйте роль принципів SIGMA в оцінці готовності країни-кандидата до вступу в ЄС.

Що таке процедура RIA (аналіз регуляторного впливу) і як вона захищає економіку від «регуляторного цунамі»?

Яким чином «добре урядування» (Good Governance) впливає на інвестиційну безпеку держави?

Назвіть п'ять ключових сфер інституційної трансформації та їхній вплив на стійкість економіки.

Чим відрізняється адаптаційна стійкість інститутів від конфліктної стійкості?

Поясніть зв'язок між інклюзивністю інститутів та запобіганням деіндустріалізації.

Які успішні уроки використання фондів ЄС країнами ЦСЄ (зокрема Польщею) є актуальними для України?

У чому полягає ризик «структурної асиметрії», з яким зіткнулися країни ЦСЄ після вступу до ЄС?

Що таке «пастка середнього доходу» і чому вона є загрозою для економічної безпеки країн, що інтегруються?

Які наслідки для соціальної безпеки країн ЦСЄ мала масштабна трудова міграція?

Чому для України важливо забезпечити баланс між залученням ТНК та розвитком національного малого і середнього бізнесу?

Як досвід Угорщини та Польщі у перемовинах з Єврокомісією може бути використаний Україною для захисту національних інтересів?

Тестові завдання для контролю знань

1. Сутність трансформації «від автономії до субсидіарності» в політиці економічної безпеки:

А. Повна відмова від національного суверенітету в усіх сферах економіки

Б. Делегування частини повноважень на наднаціональний рівень ЄС при збереженні контролю над сферами, не охопленими *acquis*

В. Повернення до політики жорсткого протекціонізму та закриття кордонів

Г. Створення паралельної системи законодавства, що суперечить нормам ЄС

2. Принцип «вбудованості» національних цілей економічної безпеки:

А. Ізоляція національної стратегії від загальноєвропейських безпекових рамок

Б. Інтеграція пріоритетів національної безпеки у стратегічне планування на рівні ЄС

В. Пріоритетне фінансування виключно іноземних інноваційних проєктів

Г. Відмова від стратегічного планування на користь ринкового саморегулювання

3. Механізм мінімізації загрози «асиметрії розвитку» через політику індустріальних парків:

А. Надання прямих державних субсидій збитковим підприємствам

Б. Створення стимулів для інвестицій у переробну промисловість та НДДКР згідно з правилами ЄС про державну допомогу

В. Повне звільнення всіх галузей економіки від сплати будь-яких податків

Г. Націоналізація іноземних технологічних компаній

4. Призначення національного координаційного центру економічної безпеки:

А. Контроль за особистими витратами державних службовців

Б. Моніторинг показників і критеріїв ЄС та розробка спільних позицій для переговорів із Єврокомісією

- В. Пряме управління цінами на споживчому ринку
- Г. Проведення незалежних журналістських розслідувань

5. Роль процедури RIA у системі SIGMA:

- А. Формування податкових декларацій для малого бізнесу
- Б. Аналіз регуляторного впливу для захисту бізнесу від «регуляторного цунамі»
- В. Оцінка боєздатності збройних сил держави-кандидата
- Г. Визначення рейтингу популярності політичних партій

6. Вимога Регламенту (ЄС) 2019/452 щодо інституційної спроможності:

- А. Обов'язкове запровадження єдиної валюти (євро) на першому етапі інтеграції
- Б. Створення механізмів скринінгу іноземних інвестицій та захисту критичної інфраструктури
- В. Скасування всіх митних постів на кордонах із державами, що не входять до ЄС
- Г. Передача управління державними реєстрами іноземним приватним компаніям

7. Вплив «доброго урядування» (Good Governance) на інвестиційну безпеку:

- А. Створення непередбачуваного регуляторного середовища
- Б. Забезпечення захисту прав власності та прозорості прийняття державних рішень
- В. Встановлення монополії держави на всі стратегічні ресурси
- Г. Надання преференцій виключно національним олігархічним групам

8. Параметр «конфліктної стійкості» інститутів у процесі інтеграції:

- А. Здатність уряду до ефективного відстоювання національних інтересів у Брюсселі без ризику санкцій
- Б. Організація протестних рухів проти європейських стандартів
- В. Повна відмова від виконання рішень Європейської Комісії
- Г. Ведення торговельних війн із суміжними державами-членами ЄС

9. Ризик «пастки середнього доходу» для країн Центральної та Східної Європи:

- А. Надмірна концентрація капіталу в руках населення
- Б. Спеціалізація на проміжних стадіях виробництва (збирання) та втрата конкурентності при зростанні зарплат
- В. Повний перехід на самозабезпечення продуктами харчування
- Г. Відсутність потреби у зовнішніх інвестиціях

10. Умова успішної абсорбції фондів ЄС:

- А. Спрямування коштів на покриття поточного дефіциту бюджету
- Б. Створення прозорих процедур та підготовка фахівців для фінансування інфраструктури та модернізації
- В. Розподіл коштів між найбільшими державними корпораціями без конкурсів
- Г. Використання європейських грантів для виплати зовнішніх боргів перед МВФ

Література до розділу 5

1. Convergence criteria for joining. European Commission. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/euro/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en.
2. The European Green Deal. Communication From The Commission (COM/2019/640 FIN). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>.
3. Інтеграція до ENTSO-E. НЕК «Укренерго». URL: <https://ua.energy/yevrointegratsiya/integratsiya-do-entso-e/>.
4. Ukraine Facility. Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>.
5. Regulation (EU) 2019/452 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0452>.
6. The Principles of Public Administration (2023). SIGMA / OECD. URL: https://www.sigmaweb.org/en/publications/the-principles-of-public-administration_7f5ec453-en.html.
7. OECD: Best Practice Principles for Regulatory Policy (2020). URL: https://www.oecd.org/en/publications/serials/oecd-best-practice-principles-for-regulatory-policy_g1g3fcdf.html.
8. OECD: Regulatory Impact Assessment (2020). URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/02/regulatory-impact-assessment_0bf78a03/7a9638cb-en.pdf.
9. Eighth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/information-sources/8cohesion-report_en.
10. Ninth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/information-sources/cohesion-report_en.
11. World Development Report 2024: THE MIDDLE-INCOME TRAP. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2024>.

Навчальне видання

*Бочарова Юлія Геннадіївна
Кожухова Тетяна Валеріївна*

**Навчально-наукового інституту економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського
Криворізького національного університету**

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ЗАГРОЗИ ЧИ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
Навчальний посібник**

**Формат 60x84/8. Ум. др. арк. 4,36
Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
Криворізького національного університету
50005, Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг, вул. Трамвайна, 16
Видавець Барихіна Н.Л. свід. ДК 8403 від 28.07.2025**